

PREHRANA STANOVNIŠTVA VELIKE ŽUPE DUBRAVA U 1944. GODINI

Franko MIROŠEVIĆ
Zagreb, Hrvatska

UDK: 392.8(497-5 Velika župa Dubrava)“1944“
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 13. svibnja 2015.

U ovom radu opisuje se prehrana stanovništva Velike župe Dubrava u 1944. godini. Uz opis problema vezanih za prehranu, ukratko se opisuje politička i vojna pozadina događaja u Velikoj župi Dubrava. Članak opisuje nemoć čelnika te župe da poprave stanje prehrane, što nisu mogli ostvariti jer su bili sapeti njemačkom okupacijom. K tome treba dodati uspostavu četničke vlasti u velikom broju općina u nekim kotarevima koja nije priznavala vlast Nezavisne Države Hrvatske. Naposljetku, partizanske borbene aktivnosti učinile su dodatne poteškoće u nabavi hrane, pa je zato stanje bilo teško te se u većini dokumenata ocjenjuje očajnim.

Ključne riječi: Velika župa Dubrava, četnici, partizani, prehrana stanovništva, oskudica hrane, prekid prometa, šverc.

UVOD

U članku „Prehrana stanovništva u Velikoj župi Dubrava u 1943. godini“, koji je objavljen u 56. broju ovog časopisa, konstatirano je da se Velika župa Dubrava prostirala na nežitorodnom i pasivnom području na kojem nije uspijevaao uzgoj žitarica, ključnih kultura za prehranu stanovništva. Ono što se od žitarica uzgajalo podmirivalo je potrebe prehrane samo u jednom kraćem dijelu godine i nije bilo dostatno za prehranu čitave godine, pa su se žitarice morale dovoziti iz žitorodnih krajeva države. Žitarice su se dovozile iz sjevernih dijelova ondašnje države Kraljevine Jugoslavije, a u Drugom svjetskom ratu Nezavisne Države Hrvatske. Međutim, za vrijeme rata dovoz žitarica i ostale hrane bio je povezan s mnogim problemima (nedostajao je novac za kupnju žitarica, vodile su se oružane borbe i uz koje je vezan prekid željezničkog prometa i drugo). Treba napomenuti da je jug Nezavisne Države Hrvatske na kojem se prostirala Velika župa Dubrava od ostalih dijelova države bio prometno izoliran i morskim putem. Parobrodi su između Rijeke, Zadra, Splita i Dubrovnika plovili samo za potrebe vojske, prvo talijanske, a nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine i njemačke.

Nemogućnost osiguranja zaliha hrane, koja se u određenom razdoblju mogla dovesti do Velike župe Dubrava, također je uvelike komplicirala i uvećavala probleme prehrane. Nestašica zaliha aprovizacijskih količina hrane u skladištima utjecala je na smanjivanje obroka po glavi stanovnika, a bilo je razdoblja kad se hrana iz aprovizacije nije raspodjeljivala jer je u skladištima nije bilo. Zakonom propisane obroke aprovizacijskih količina hrane stanovništvo Velike župe Dubrava nije dobivalo redovito, bilo je razdoblja u kojima hrane nije bilo i po više mjeseci. Bogatiji i bolje stojeći osiguravali su se kupnjom hrane na slobodnom tržištu po enormno visokim cijenama. Na selu se taj problem nije toliko uočavao koliko u gradu. Radnici i državni službenici s vrlo niskim mjesečnim prinadležnostima nisu mogli kupovati hranu na slobodnom tržištu jer plaće nisu pratile inflaciju kune. Ako su i kupovali hranu od švercera po visokoj cijeni, morali su prodati svoje dragocjenosti, odjeću, obuću i drugo.

Država i njezini upravni organi nisu mogli riješiti nagomilane probleme vezane uz prehranu stanovništva, iako su u rješavanje tog problema ulagali velike napore. Političko stanje u državi u 1944. godini i dalje se komplicira. Stalne oružane borbe inicira partizanski pokret, koji u 1944. stalno jača i stvara nepremostive poteškoće državnim organima, posebno u uspostavi mira i reda na prostoru Velike župe Dubrava. Uz navedeno postojala su još dva problema koja su državne organe u tome sputavala, to su njemački okupacijski sustav vlasti i četnici. Njemačkoj vojnoj komandi u Velikoj župi Dubrava bio je podčinjen cjelokupni upravni i vojni sustav vlasti Velike župe Dubrava, odnosno Nezavisne Države Hrvatske. S druge pak strane, četnici i njihovi oružani odredi koje je njemačka komanda koristi u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ), odnosno partizana, ne priznaju vlast Nezavisne Države Hrvatske. Oni svojim postupcima stvaraju stalne konflikte i uz podršku njemačke komande preuzimaju vlast u općinama i kotarskim oblastima Velike župe Dubrava, pogotovo na prostoru istočne Hercegovine (Bileća, Gacko, Ljubinje). Velika župa Dubrava takvo je stanje morala prihvatiti i tolerirati jer je to tražila njemačka vojna komanda, kojoj se ona nije smjela suprotstaviti. Dakle, Nezavisna Država Hrvatska morala je pristati na ograničavanje svog suvereniteta na svom državnom prostoru jer je to odgovaralo njezinu njemačkom savezniku. Ponovilo se na taj način stanje iz vremena talijanske okupacije, kada je talijanska vojna komanda tolerirala četnički teror na tlu Velike župe Dubrava.

Kapitulacija Italije (8. rujna 1943.) označila je prekretnicu na zapadnom dijelu bivše Jugoslavije. Njome su njemačke oružane snage i njihova komanda

preuzeli do tada talijansku sferu utjecaja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, definiranu Rimskim ugovorima iz svibnja 1941. Krajem 1943. njemačke oružane snage uspjele su ovladati jadranskom obalom (osim Visa i Lastova) učvrstivši se na kopnenom dijelu obale. Krajem 1943. i početkom 1944. na prostoru Velike župe Dubrava (istočna Hercegovina) njemačke, ustaške, domobranske i četničke oružane snage vode s oružanim snagama NOVJ-a žestoke borbe, s ciljem ovladavanja komunikacijama koje preko istočne Hercegovine vode prema jadranskoj obali. To im međutim ne uspijeva jer im 29. partizanska divizija, koju vodi Vlado Šegrt, pruža žestok otpor (borbe oko Bileća u veljači 1944., Ljubinja, koje je zauzeto 16. veljače, Stolca, Gacka i Nevesinja).

U lipnju i srpnju 1944. jedinice NOVJ-a svoje napade usmjeravaju prema četnicima koji su svoje oružane snage rasporedili na širem prostoru Mostara i oko Bileća. U kolovozu 1944. jedinice NOVJ-a vode borbe na prostoru Velike župe Dubrava u istočnoj Hercegovini u kojima su uspjele spriječiti prodor 369. njemačke divizije iz Hercegovine u Crnu Goru. U tim borbama 29. partizanska divizija uspjela je zauzeti Gacko i Avtovac. S druge pak strane, njemačka komanda na prostoru Velike župe Dubrava raspoređuje svoje snage s ciljem osiguranja komunikacija 5. njemačkog korpusa u Dalmaciji sa 21. brdskim korpusom u Albaniji, što je i ostvareno zaposjedanjem donjeg toka rijeke Neretve i linije Dubrovnik – Trebinje (118. lovačka divizija) te područja Mostara, Nevesinja i Širokog Brijega (369. njemačka divizija)

U to vrijeme 29. partizanska divizija svoje snage raspoređuje na prostor sjeverne Hercegovine kojima želi slomiti četnike na prostoru gornjeg toka rijeke Neretve (zauzeti su Kalinovik i Gacko, u kojem je održan sastanak Oblasnoga narodnooslobodilačkog odbora). U listopadu 1944. nazire se kraj postojanja Velike župe Dubrava. Sa sjevera Hercegovine 29. partizanska divizija prebacuje se na prostor južne Hercegovine. U oružanim borbama ta je divizija 2. listopada zauzela Bileća, 10. listopada i Trebinje, a 18. listopada 1944. zauzet je i oslobođen od ustaške vlasti glavni grad Velike župe Dubrava, Dubrovnik. Bio je to kraj Velike župe Dubrava.

ORGANI U VELIKOJ ŽUPI DUBRAVA KOJI SU SE SKRIBILI ZA PREHRANU STANOVNIŠTVA

U Velikoj župi Dubrava sustavom subordinacije postojalo je više organa zaduženih za organizaciju prehrane. Ti su organi bili raspoređeni od uprave Velike župe Dubrava preko kotarskih oblasti do općina. O poslovima prehrane

u Velikoj župi Dubrava brinuo se odjelni savjetnik Ljubomir Tecilazić. Na tom poslu pomagala su mu tri pomoćna referenta.¹ Odjelni savjetnik Ljubomir Tecilazić uz prehranu stanovništva brinuo se za javni red i mir i osobnu imovinsku sigurnost te obične poslove političke prirode. Savjetnik Tecilazić posredovao je u ime Velike župe Dubrava kod savezničkih vojnih vlasti, brinuo se o ćudoređu građana, nadzirao je redarstvenu službu i oružništvo. Velika župa Dubrava imala je i svoja skladišta u kojima se čuvala hrana (živežne namirnice koje su stizale za dječje domove, izbjeglice i drugo).

Svaka kotarska oblast imala je odbor nadležan za prehranu. O raspodjeli hrane brinuo se kotarski aprovizijski odbor u kojem je kotarski predstojnik imao odlučujuću riječ. Aprovizijski odbori postojali su i u svakoj općini koji su stanovništvu uz kupone dijelili određene količine hrane. U prve tri godine postojanja Velike župe Dubrava općinska poglavarstva i načelnik općine slali su kotarskim oblastima iscrpna izvješća o prilikama u kotarskoj oblasti, pa i o prehrani. U 1944. u najvećem dijelu tih izvješća u Fondu Velike župe Dubrava nema, što uvelike otežava rekonstrukciju prehrambenih prilika. Kratka, štura i stereotipna izvješća o stanju u prehrani nalaze se u izvješćima Župskoga oružničkog zapovjedništva kojem se na čelu nalazio satnik Zvonimir Šporčić.²

U organizaciji vlasti Nezavisne Države Hrvatske u 1944. godini brigu o prehrani stanovništva Velike župe Dubrava vodilo je Ministarstvo za oslobođene krajeve. Uz to ministarstvo, o prehrani se brinulo i Ministarstvo seljačkoga gospodarstva i prehrane i njezin organ Glavno ravnateljstvo za prehranu.

Uzrok navedenim oskudnim vijestima o stanju u kotarskim odborima sigurno su bile već spomenute oružane borbe koje su se vodile na prostoru Velike župe Dubrava, a još više preuzimanje vlasti u općinama i kotarevima od strane četnika, što je vidljivo iz izvješća Velike župe Dubrava Ministarstvu

¹ Hrvatski državni arhiv (HDA), Fond Velike župe Dubrava (FVŽD), kutija (kut.) 23, inventarski broj (inv. br.) 22108, tajni broj (taj. br.), 860/1944, Velika župa Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova, Glavno ravnateljstvo za unutarnju upravu, Obći odjel – osobni odsjek od 25. 5. 1944., veliki župan dr. I. Baljić.

² Izvješća navedenog zapovjedništva obuhvaćala su informacije o raspoloženju naroda prema vladi i poglavniku, vanjskim i unutarnjim prilikama i događajima, četničkom djelovanju, komunističkoj promidžbi i partizanskim oružanim akcijama, prehrani stanovništva, kretanju sumnjivih osoba, tuđinskih i neprijateljskih agenata, odnosima oružništva s ustašama, domobranima, saveznicima i drugom.

unutarnjih poslova. Iz tih izvješća vidljivo je da je u 1944. godini Kotarska oblast Bileća u rukama četnika, a i većina općina u kotarskim općinama Trebinje i Ravno.³ Po svemu sudeći, od početka 1944. kotarske oblasti Gacko, Stolac i Čapljina nisu više u sastavu Velike župe Dubrava, jer su rijetki dokumenti u fondu Velike župe Dubrava iz tih kotarskih oblasti. Za pretpostaviti je da su reorganizacijom pripali susjednoj Velikoj župi Hum ili su pak neke bile pod kontrolom četnika. Dakle, u sastavu Velike župe Dubrava u 1944. su Kotarska oblast Dubrovnik, Kotarska oblast Trebinje, Kotarska oblast Ravno, Ispostava Kotarske oblasti u Janjini i Kotarska oblast Korčula koja je uspostavljena početkom 1944. kao „novooslobođeni teritorij“ koji je nakon kapitulacije Italije ušao u sastav Nezavisne Države Hrvatske i uključen u sastav Velike župe Dubrava.⁴

U to vrijeme u Velikoj župi Dubrava živjelo je 136.000 stanovnika. Velika župa Dubrava brinula se o snabdijevanju 36.000 stanovnika. Za ostalih 100.000 brinule su „mjerodavne kotarske samoupravne oblasti“ kojima je po postojećim zakonskim propisima stavljena na dužnost skrb i organizacija prehrane pučanstva.⁵ Velika župa Dubrava skrbrila je i o prehrani stanovnika Boke kotorske u kojoj je tada živjelo 29.000 stanovnika od kojih je opskrbljivano 9.000.⁶

Veliki župan dr. I. Baljić u već spomenutom izvješću ministru unutarnjih poslova od 25. svibnja 1944. informira ga tablicom koje je količine hrane Velika župa Dubrava za prehranu stanovništva primila od vlade u razdoblju od 1. kolovoza 1943. do 31. siječnja 1944. godine.

³ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22108, taj. br. 860/1944, Velika župa Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova 25. 5. 1944.

⁴ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22108, taj. br. 860, Velika župa Dubrava Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. 5. 1944.

⁵ Velika župa Dubrava je prilikom formiranja 1941. g. imala u svom sastavu ove kotarske oblasti: Kotarsku oblast Dubrovnik, Kotarsku oblast Trebinje, Kotarsku oblast Bileća, Kotarsku oblast Gacko, Kotarsku oblast Stolac, Kotarsku oblast Čapljina i Kotarsku oblast Ravno. U navedenim oblastima prema popisu stanovnika 1931. g. živjelo je 166.408 stanovnika od kojih je bilo 73.122 katolika, 64.868 pravoslavaca, 27.954 muslimana, dok je 464 stanovnika bilo drugih vjera. Podatci uzeti iz knjige *Definitivni rezultati popisa stanovnika Kraljevine Jugoslavije na dan 31. 3. 1931.*, Beograd, 1938.

⁶ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22108, taj. br. 860/1944, dopis Velike župe Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. svibnja 1944.

a) Pregled primljene hrane u Velikoj župi Dubrava od 1. kolovoza 1943. do 31. siječnja 1944.

Prehrambena jedinica	Broj stanov.	Pšenica	Brašno	Grah	Krumpir	Ječam	Raž	Šećer	Ukupno
Kot. oblast Dubrovnik	53.245	352.358	-	-	21.340	9.905	48.132	19.275,50	504.255,50
Grad Dubrovnik	26.901	700.390	49.098	-	79.643	18.344	59.006	88.470	1.021.852
Kotarska obl. Trebinje	30.599	150.820	-	-	15.320	-	-	2.172	198.911
Kotarska oblast Bileća	20.384	50.000		2.300	-	-	22.555	2.350	97.589
Kotarska oblast Ravno	14.855	9.000			30.000			4.650	58.505
Kotarska oblast Korčula	31.000	100.000			10.000				141.000
Velika župa Dubrava	176.984	1.362.568	49.098	2.300	156.303	28.249	129.693	116.917,50	2.022.112,50

Iz navedenog izvješća vidljivo je da podijeljena pšenica nije dostavljena od nadležnih organa vlade Nezavisne Države Hrvatske, već dobivena od njemačkih vojnih vlasti sa zaplijenjenoga talijanskog broda *Sangigi*. Taj kontingent pšenice njemačka komanda dodijelila je Velikoj župi Dubrava za prehranu grada Dubrovnika i njegove bliže okolice.⁷

IZVJEŠĆA O PREHRANI U VELIKOJ ŽUPI DUBRAVA OD SIJEČNJA DO KRAJA SVIBNJA 1944.

a) Uzroci nedostatnog dovoza hrane do Velike župe Dubrava

Prehrana pučanstva Velike župe Dubrava i Boke kotorske u zimskim danima početka 1944. godine bila je prema izvješćima očajna i neizdrživa. Stanovništvo je gladovalo jer hrane nije bilo, a bilo je i više slučajeva smrti od gladi i bolesti zbog neishranjenosti. „U mnogim mjestima ove Velike župe bilo je slučajeva, da su puki siromasi bili prisiljeni jesti neljudsku hranu, pa su im uslijed toga otekli pojedini dijelovi tijela.“⁸ Zbog oskudice i skupe hrane stanovnici Velike

⁷ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22108, taj. br. 860/1944, dopis Velike župe Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. svibnja 1944.

⁸ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22118, taj. br. 831/1944, izvješće Odsjeka za prehranu Velike župe Dubrava – Velikoj župi Dubrava od 20. svibnja 1944.

župe Dubrava uvelike su bili zabrinuti i očajni, strahovali su za svoj život. Takvo stanje pogodovalo je izgredima, pljačkama i krađama u većim razmjerima. Odgovornost za takvo stanje nije bila na nadležnim funkcionarima Velike župe Dubrava zaduženim za osiguranje opskrbe građana jer su oni u više navrata molili nadležne organe u Zagrebu da Velikoj župi Dubrava doznače hranu koja bi se uskladištila i ravnomjerno raspoređivala građanima, naročito zbog čestih prekida prometa na željezničkoj pruzi Sarajevo – Dubrovnik.

Veliki župan Velike župe Dubrava u izvješću od 29. siječnja zapremljenog kod Glavnog ravnateljstva za prehranu 19. veljače upozorava na „vrlo teško stanje prehrane na tek oslobođenim otocima Mljetu i Lastovu i na području oslobođene općine Grude.“⁹ Krajem veljače 1944. godine Glavarstvo građanske uprave u Splitu primilo je 20 vagona graha za potrebe pučanstva velikih župa iz oslobođenih krajeva. Podjelom tog kontingenta hrane Velika župa Dubrava dobila je 40.000 kilograma. Tri vagona upućena su u Dubrovnik, a jedan na otok Korčulu.¹⁰ Velike župe s područja „oslobođenih krajeva“ početkom ožujka 1944. obaviještene su o podjeli 16 vagona šećera iz Osijeka. Jedino Velika župa Dubrava nije dobila ni kilograma za uskladištiti, Velika župa Cetina dobila je 85.000 kg, Velika župa Bribir 35.000 kg, a Velika župa Sidraga i Ravni kotari 40.000 kg.¹¹

Međutim, zbog čestih prekida prometa željeznicom zbog zimskih vremenskih nepogoda i oružanih aktivnosti na pruzi (diverzije i napadi partizana na vlakove) te neudovoljavanja zahtjevima nadležnih za prehranu u Zagrebu, hrana nije stizala na vrijeme. U veljači 1944. nevrijeme je uvelike ometalo promet preko Bosne i Hercegovine. Prijevoznici koji su kamionima prevozili hranu brzojavno izvještavaju o hladnoći i snijegu koji su uvelike onemogućavali promet.¹² Prijevoznik Petar Miloš iz Žitomislića 18. veljače 1944. brzojavom javlja da je hrana pristigla u velikim količinama za oslobođene krajeve: „Pod najtežim prilikama prevozimo koliko je moguće, istu nemamo gdje uskladištiti.“¹³

⁹ HDA, Fond Ministarstva za oslobođene krajeve (u daljnjem tekstu MOK), kut. 3, spis 981/1944. od 19. 2. 1944. Otok Lastovo njemačke snage nisu osvojile niti je Nezavisna Država Hrvatska na tom otoku uspostavila vlast.

¹⁰ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1251/1944, Razdioba graha po velikim župama, Ministarstvo za oslobođene krajeve – Zajednici za prehranu i opskrbu oslobođenih krajeva od 1. 3. 1944.

¹¹ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1258/1944 od 1. ožujka 1944. Podjela 16 vagona šećera iz Osijeka.

¹² HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1062/1944, brzojav Ministarstvu za oslobođene krajeve od prijevoznika Pavline koji 23. 2. javlja „Jučer su otišla tri vagona, brojevi slijede. Alipašin most nema vagona. Put užasan radi snijega u Mostaru leži 82 vagona zajedno sa Žitomislićima, ja sve uredio kod Ravnateljstva, svaki će dan ići pet vagona.“

¹³ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1063/1944. od 23. 2. 1944. Brzojav Petra Miloša od 18. 2. 1944. Ministarstvu za oslobođene krajeve.

Inače treba napomenuti da za „oslobođene krajeve“ hrana nije iz Bosanskog Broda do Metkovića uopće otpremana kroz nekoliko mjeseci. Zato je pučanstvo s tog područja „bilo izloženo strahovitoj gladi trošeći posljednje novce za švercanu hranu uz užasno skupe novce“ (visoke cijene op. aut.).¹⁴ Ministarstvo za oslobođene krajeve primilo je 19. veljače 1944. godine brzojav u kojem prijevoznik Pavlina iz Sarajeva obavještava Ministarstvo za oslobođene krajeve da je otpremio dva vagona kukuruza te da u prijevozu kamionima ima problema zbog snijega.¹⁵ Kamioni su hranu dovozili do Mostara, a odatle preko Žitomislića u Split za Glavarstvo građanske uprave u Splitu. Za prijevoz hrane prijevoznici su stalno dizali cijene što je uvelike poskupljivalo prijevoz hrane. Međutim, dobro je da je hrana u ožujku počela stizati, pa makar i u malim količinama.

Velika župa Dubrava u to je vrijeme dobila od Ministarstva skrbi za postradale krajeve – Poslovnice za prehranu vagon kukuruza. Cijena kukuruza bila je 18 kuna za kilogram. Hrana se mogla dobiti čim je onaj kome upućena platio navedeni iznos. Primatelj je uz navedeno morao platiti osiguranje, režijske troškove i podvoz te utovar i istovar hrane.¹⁶

Povjereništvo Ministarstva skrbi za postradale krajeve na području Velike župe Dubrava je krajem ožujka 1944. osnovalo tri dječja doma, dva u Dubrovniku i jedan u Trebinju, i nekoliko dječjih kuhinja, privremenog i stalnog karaktera, koje je navedeno Povjereništvo namijenilo prehrani postradale i siromašne djece. U Dubrovniku je osnovan i izbjeglički dom. Osnivanje navedenih kuhinja i domova obrazlože se činjenicom da je pučanstvo Velike župe Dubrava bez ikakvih sredstava za život, jer „naročito nemaju hrane, koju im treba žurno osigurati, barem za ovo nekoliko kritičnih mjeseci do žetve.“¹⁷

Ministarstvo seljačkoga gospodarstva i prehrane – Glavno ravnateljstvo za prehranu do svibnja 1944. odobrilo je Velikoj župi Dubrava omanje količine hrane za potrebe pučanstva, međutim ta hrana nije stizala. Stanje prehrane nije se popravilo ni onda kada je Ministarstvo za oslobođene krajeve preuzelo krajem 1943. godine skrb za prehranu pasivnih krajeva, već se zapravo i pogoršalo.

¹⁴ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1063/1944, Ministarstvo za oslobođene krajeve Ministarstvu prometa od 24. 2. 1944. Ministar Bulat konstatira da je „uz veliko zauzimanje vašeg i ovog ministarstva hrana konačno počela stizati. Kako se u Brodu bilo skupilo prilično vagona to je sada odjednom došlo mnogo robe u Mostar, no bilo je poteškoća sa utovarom hrane u kamione iz željezničkih vagona zbog nedostatka pogonskog goriva. Kamioni veće pošiljke nisu mogli voziti odjednom, a smetalo im je i veliko nevrijeme.“

¹⁵ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1069/1944.

¹⁶ HDA, fond MOK-a, kut. 5, spis 151/1944, Poslovnica za prehranu oslobođenih krajeva, Zagreb, Ministarstvu skrbi za postradale krajeve, 20. 3. 1944.

¹⁷ HDA, fond MOK-a, kut 4, spis b.b./1944, dopis Povjereništva Ministarstva skrbi za postradale krajeve Ministarstvu za oslobođene krajeve, od 27. 3. 1944.

Osim malih i skromnih količina hrane za otok Korčulu, Boku kotorsku i poluotok Pelješac, Ministarstvo za oslobođene krajeve do kraja svibnja 1944. nije doznačilo ni otpremilo nikakve druge količine hrane ni za spomenuta područja, ni za ostale kotareve Velike župe Dubrava, iako je Ministarstvo za oslobođene krajeve od Ministarstva seljačkoga gospodarstva i prehrane – Glavnog ravnateljstva za prehranu primilo „velike količine hrane svake vrsti, od kojih je doznačilo za područje Velike župe Dubrava samo sprijeda navedene minimalne količine, iz čega se najbolje vidi da je vodilo vrlo malu brigu za prehranu pučanstva ovih pasivnih područja.“¹⁸ Zato je Velika župa Dubrava tražila od Ministarstva seljačkoga gospodarstva i prehrane da se opskrba hranom Velike župe Dubrava izdvoji iz opskrbe Ministarstva za oslobođene krajeve zbog neefikasnosti opskrbe hranom Velike župe Dubrava.¹⁹

Nakon spomenutih zahtjeva za izdvajanje predloženo je da se uvaži prijedlog Velike župe Dubrava iz opskrbe Ministarstva za oslobođene krajeve da se „naredi žurna odprema već doznačenih količina potrebite hrane za potrebe pučanstva Velike župe Dubrava, te da se u najvišem državnom probitku naredi sve potrebno da se pitanje uredne prehrane pučanstva konačno riješi u interesu države i naroda.“²⁰

Velika župa Dubrava je kod nadležnih vlasti u Zagrebu hitno intervenirala da se navedeno odmah i realizira ističući da: „između Splita i Dubrovnika nema nikakve veze, a osim toga radi postojećeg antagonizma (između Splita i Dubrovnika op. aut.) dogodilo bi se da bi tamošnji svijet stvorio još veći jaz u poteškoćama, jer bi smatrao da mu Split oduzima iz usta ono, što je njemu upućeno.“²¹ Prvi zahtjev upućen je 4. ožujka, a drugi 10. svibnja 1944. Navedenim zahtjevima udovoljeno je što je vidljivo iz dopisa ministra za oslobođene krajeve Ede Bulata Glavnom ravnateljstvu za prehranu iz svibnja 1944. Ubrzo zatim je poglavnik Ante Pavelić svojom odlukom ukinuo Ministarstvo za oslobođene krajeve.²²

¹⁸ HDA, fond MOK-a, kut. 4. Ministarstvo za oslobođene krajeve tada je dostavilo Velikoj župi Dubrava dva vagona graha, pola vagona kukuruza i pola vagona šećera za Kotarsku oblast Korčula, jedan vagon graha za poluotok Pelješac i vagon i pol graha, dva vagona krumpira, jedan vagon ječma, jedan vagon kukuruza i pola vagona šećera za Boku kotorsku.

¹⁹ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis b.b./1944. Dopis Velike župe Dubrava – Ministarstvu za oslobođene krajeve.

²⁰ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis b.b./1944. Dopis Ministarstva socijalne skrbi za postradale krajeve – Ministarstvu za oslobođene krajeve od 27. 3. 1944.

²¹ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis 1118/1944. Ministarstvo seljačkog gospodarstva za prehranu – Glavno ravnateljstvo za prehranu – Ministarstvu za oslobođene krajeve od 21. 2. 1944.

²² HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis b.b. Zakonska odredba o ukidanju Ministarstva za oslobođene krajeve osnovanog 3. 11. 1943. od 20. 5. 1944.

Najveće zapreke organizaciji redovite prehrane stanovništva Velike župe Dubrava proizlazile su iz vrlo loših prilika u kopnenom i pomorskom prometu. Oskudica vagona i česti prekidi željezničkog prometa na pruzi Bosanski Brod – Sarajevo – Mostar – Dubrovnik često su onemogućavali redovit prijevoz hrane iz žitorodnih krajeva na sjeveru države do Velike župe Dubrava koja se nalazila na krajnjem jugu države, koji je prometno bio uvelike izoliran od sjevera.

Oskudica i skupoća hrane koju veliki broj stanovnika nije zbog siromaštva mogao kupiti svakako je utjecala na opće raspoloženje građana, što je srozavalo ugled države u njihovoj svijesti. Rušenje ugleda države u narodu zbog nemogućnosti da riješi probleme prehrane uspješno su koristili partizani u svojoj promidžbi kojom su htjeli što veći broj stanovnika uključiti u redove Narodnooslobodilačkog vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (NOV i POJ).

Izlaz iz toga začaranog kruga prehrane po mišljenju nadležnih u Velikoj župi Dubrava trebao se riješiti doznakom većih količina svih vrsta hrane kojom bi se osigurale zalihe u skladištima za izvanredne prilike, kada je promet u prekidu. Za sigurniji prijevoz hrane do Velike župe Dubrava trebalo je osigurati veći broj vagona da se utovar što prije ostvari i prijevoz hrane izvrši na vrijeme i što brže i sigurnije te da se konačno riješi izdvajanje Velike župe Dubrava u prehrani iz Ministarstva za oslobođene krajeve.

Kotarska oblast Ravno izvještava 17. svibnja 1944. Veliku župu Dubrava da je gospodarsko stanje loše te da su četnici i partizani opljačkali katoličko pučanstvo, pa je zato jako osiromašilo. Izvjestitelj tvrdi da su zgrade spaljene i opljačkane, a da je stanje prehrane veoma loše. Ujedno se navodi da od napada na Ravno (ne navodi se datum, op. aut.) do prošlog tjedna nije stiglo ništa namirnica, a da je prošlog tjedna stigao vagon kukuruza, a po Uskrsu 4.800 kg šećera. Nadaju se da će ljetinu obrati pa će biti lakše za prehranu. Polje je narodu bila jedina nada.²³

b) Izvješća oružničkih zapovjedništava o prehrani stanovništva

Na području Velike župe Dubrava od njezinog osnutka do sredine 1943. bila su dva oružnička krilna zapovjedništva – Oružničko krilno zapovjedništvo Dubrovnik i Oružničko krilno zapovjedništvo Bileća sa sjedištem u Trebinju. Oba krilna (vodna) zapovjedništva nalazila su se u sastavu 6. pješачke divizije u Mostaru. U drugoj polovici 1943. ukida se Oružničko krilno zapovjedništvo Bileća i ostaje Oružničko krilno zapovjedništvo Dubrovnik sa sjedištem u Dubrovniku. Ono od ožujka 1944. djeluje pod nazivom Župsko oružničko zapovjedništvo.

²³ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22105/1944, taj. br. 831-860. Kotarska oblast Ravno – Velikoj župi Dubrava od 17. 5. 1944.

Od kraja 1943. Kotarske oblasti Čapljina, Stolac i Gacko odlukom nadležnih vlasti Nezavisne Države Hrvatske nisu više u sastavu Velike župe Dubrava, već u sastavu Velike župe Hum.

Kada su četnici ovladali Kotarskom oblasti Bileća, kao i mnogim općinama Kotarske oblasti Ravno i Trebinje, prostor kojim je upravljala Velika župa Dubrava uvelike je smanjen. U tom pogledu prostor Velike župe Dubrava povećava se ulaskom otoka Korčule i Mljeta u njezin sastav. Vijesti o prilikama o stanju na području Velike župe Dubrava upućuju toj župi navedena krilna zapovjedništva i predstojnici kotarskih oblasti Dubrovnik, Trebinje, Ravno, Korčula i Ispostava Kotarske oblasti u Janjini za stanje na Pelješcu. Nažalost, ta su izvješća općenita i za opis stanja prehrane skoro i neupotrebljiva.

U izvješćima Kotarskoga krilnog zapovjedništva Dubrovnik ne uočava se stvarno stanje prehrane u Velikoj župi Dubrava. U tom pogledu samo su izvješća iz korčulanskog kotara iscrpnija i zadovoljavajuća, što je vidljivo iz izvješća Odsjeka za prehranu Velike župe Dubrava velikom županu od 20. svibnja 1944. godine. Sadržaj tog izvješća pokazuje svu dramatiku problema prehrane koja je u Velikoj župi Dubrava postojala u 1944. godini. Suprotno tome, izvješća Oružničkog zapovjedništva Dubrovnik o prehrani stanovništva ne uočavaju katastrofalno stanje prehrane u Velikoj župi Dubrava. Naime, izvjestitelj, zapovjednik Oružničkoga krilnog zapovjedništva Dubrovnik Zvonimir Šporčić u izvješćima izostavlja probleme prehrane jer je stanovništvo moglo nabavljati hranu iz aprovizacije. Evo nekih izvješća o stanju prehrane u Velikoj župi Dubrava prema izvještajima krilnog zapovjedništva. U izvješću za siječanj 1944. piše: „Prehrambene prilike su se poboljšale ali su cijene pojedinim namirnicama pretjerano visoke. Oružnici ni do danas od obskrbnih skladišta nisu primili pripadajuće količine hrane, što štetno utječe na moral oružnika uslijed nestašice prehrane koja im je svakodnevno potrebna. Mjerodavni treba da o ovom povedu računa, jer su oružničke postaje svukuda raštrkane, pa i u onim mjestima gdje se ne može ništa dobiti, osim onoga, što se primi iz obskrbnog skladišta.“²⁴

U izvješću za veljaču 1944. isti organ izvješćuje velikog župana Antu Buća da je stanje „javne sigurnosti na području Krila nesigurno i ugroženo, koliko od četnika i partizana toliko i od angloameričkog zračnog i pomorskog terora.“²⁵ O prehrani stanovništva konstatira se da su se gospodarske prilike poboljšale, ali da su slabe i da treba žurno poduzeti nužne mjere da se stanje popravi i cijene

²⁴ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21623, taj. br. 61/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 19. 1. 1944.

²⁵ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21686, taj. br. 164/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 5. 2. 1944.

stabiliziraju, a ne da „danomice rastu kako god tko hoće, tako da izgleda, da se utrkuju sa podizanjem cijena, što sve ide na štetu narodnih probitaka, a protivnici ovo iskorištavaju u svoje promidžbene svrhe.“²⁶

Konstatacija izvjestitelja da su se „prehrambene prilike poboljšale“ u siječnju 1944. nema temelja, pa se pouzdano može zaključiti da se prilike nisu poboljšale, već da su bile i dalje loše i teške za stanovništvo. Naglasak izvjestitelja na ocjeni stanja cijena prehrambenih proizvoda u slobodnoj prodaji i visokih cijena na tom dijelu tržišta pokazuje da je stanovništvo Velike župe Dubrava bilo uglavnom upućeno da se opskrbljuje za prehranu na slobodnom tržištu na kojem se hrana prodavala po enormno visokim cijenama, nedostupnim za najveći dio stanovnika Velike župe Dubrava, koje su uglavnom diktirali šverceri. Raspodjele hrane iz aprovizacije po nižim cijenama nema ili se stanovništvu hrana dijeli u vrlo malim količinama.

U izvješću za veljaču 1944. godine satnik Zvonimir Špročić zaključuje da su „prehrambene prilike dosta slabe na nekim mjestima (ne navodi kojim), a osobito se to zapaža na otoku Korčuli gdje narod nema nikakve prehrane, nego se isključivo hrani zelenjem.“²⁷ U jednom pak izvješću stoji: „Prehrambene prilike su prilične, jer su bila lijepa vremena i na tržištu ima dosta zeleni. Samo su cijene pojedinim namirnicama ogromno velike i nepristupačne.“²⁸ Površnost i nikakva dokumentiranost izvjestitelja vidljiva je iz sljedećeg teksta: „Prehrambene prilike u nekim mjestima su dovoljne, dok se u drugim mjestima oskudijeva. Cijene stalno rastu pa je neophodno potrebno preuzeti sve, da se stane na put nesavjesnim spekulacijama i stalnim dizanjem cijena, koje su dostigle visoku brojku.“²⁹ Dakle, stanje prehrane bilo je vrlo loše jer na slobodnom tržištu glavnu riječ imaju šverceri, tako da se u trku za visokim cijenama uključuju i seljaci.³⁰ Izvješće Oružničkoga krilnog zapovjedništva od 20. ožujka 1944. ponavlja teško stanje prehrane na Pelješcu, Korčuli i Mljetu, tražeći da mjerodavni to pitanje riješe. Prilike u ostalim dijelovima Velike župe Dubrava ocjenjuju se povoljnim,

²⁶ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21686, taj. br. 164/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 5. 2. 1944.

²⁷ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21752, taj. br. 289/1944, Župsko oružničko zapovjedništvo – Velikoj župi Dubrava 4. 3. 1944.

²⁸ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21752, taj. br. 289/1944, Župsko oružničko zapovjedništvo Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 4. 3. 1944.

²⁹ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21773, taj. br. 313/1944, Župsko oružničko zapovjedništvo Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 21. 2. 1944.

³⁰ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21773, taj. br. 313/1944, Župsko oružničko zapovjedništvo Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 21. 2. 1944.

tvrděći da su u ostalim krajevima Velike Źupe Dubrava „prehrambene prilike dosta dobre, ali cijene pretjerano visoke.“³¹

U izvješću o prilikama prehrane u oŹujku 1944. ništa se bitno ne mijenja, i dalje slijede štire i neodređene konstatacije o prilikama u prehrani stanovništva kao npr. „Prilike prehrane su dosta dobre, osim u oslobođenim krajevima na otoku Korčuli. Mljetu i poluotoku Pelješcu, gdje su prehrambene prilike vrlo slabe i trebalo bi narodu pomoći s prehranom.“³² Ostala izvješća Źupskoga oruŹničkog zapovjedništva identična su pa ih nećemo ponavljati.

Zanimljivo je izvješće o prehrani stanovništva koje Velikoj Źupi Dubrava upućuje Zapovjedništvo oruŹničkog voda Trebinje 24. svibnja 1944. godine. U njemu piše sljedeće: „Prošle godine narod se je u prehrani dobro pripremio i imao je hrane sve do sada, jer je prošle godine pšenica jako dobro rodila pa su dobivali od aprovizacije, a nešto su se pomogli od kapitulacije talijanske vojske pa je bilo u izobilju svega, ali kako je cijelo područje ovog zapovjedništva, tj. sva tri kotara poznati kao pasivni i kameniti kraj, a još do sada kiša nije u ovoj godini pala, pa su Źita jako slaba. U Trebinju imade dosta izbjeglica iz kotara Bileća kojim je dozvoljen prijenos Źita iz Slavonije pa su se dali na posao i tako još i sada u Trebinje dnevno stiŹu veće kolićine Źita, pa čak i vagonске, kome su cijene visoke, ali ga ima pa ga izvoze u Boku i Crnu Goru.“³³

c) Problemi s ishranom otoka Korčule, Mljeta i poluotoka Pelješca

Prijevoz hrane do Korčule i Mljeta mogao se provesti jedino brodovima, dakle morem. Do Pelješca se moglo i kopnom, ali i morem, uglavnom do luka na sjevernoj obali jer je bila mnogo sigurnija od juŹne obale do koje su dolazili angloamerički ratni brodovi. Prijevoz brodovima i parobrodima nakon kapitulacije Italije preuzima njemačka vojna komanda. Svi su brodovi bili pod upravnim nadzorom njemačkih pomorskih oblasti od kojih se za prijevoz hrane brodovima trebalo dobiti odobrenje navedene oblasti. Od njemačke pomorske oblasti trebalo je traŹiti odobrenje i dozvolu za prijevoz hrane od Dubrovnika do određene luke na Mljetu, Korčuli i Pelješcu i za najmanje kolićine hrane.

Usljed ratnih neprilika na moru postojala je oskudica brodova, a promet je bio nesiguran i neredovit. Brod za prijevoz hrane bilo je teško dobiti jer su

³¹ HDA, FVŹD, inv. br. 21849, taj. br. 388/1944, Źupsko oruŹničko zapovjedništvo Dubrovnik – Velikoj Źupi Dubrava od 20. 3. 1944.

³² HDA, FVŹD, kut. 22, inv. br. 21923, taj. br. 532/1944, Źupsko oruŹničko zapovjedništvo Dubrovnik – Velikoj Źupi Dubrava od 4. travnja 1944.

³³ HDA, FVŹD, kut. 23, inv. br. 22178, taj. br. 966/1944, izvješće Zapovjedništva oruŹničkog voda Trebinje – Zapovjedništvu 6. oruŹničke pukovnije u Mostaru od 24. 5. 1944.

brodovi služili uglavnom za potrebe vojske. Parobroda i nije bilo, koristili su se uglavnom rekvirirani motorni jedrenjaci. Prijevoz hrane za Korčulu i Mljet bio je „skopčan sa velikim i neuklonjivim poteškoćama.“³⁴ Velika župa Dubrava tražila je od njemačke pomorske oblasti da joj ustupi jedan motorni jedrenjak od najmanje 5 vagona ili dva nosivosti od 2,50 vagona z prijevoz hrane između Dubrovnika – Mljeta – Korčule i poluotoka Pelješca, ali se brod „nije mogao dobiti ili se dobivao teškom mukom.“³⁵

Njemačka pomorska oblast nije udovoljavala zahtjevima Velike župe Dubrava ni onda kada je moljeno da brodovi koji se prazni vraćaju s Korčule, Mljeta ili Pelješca u Dubrovnik ponesu u Dubrovnik poljodjelske proizvode s otoka (vino, ulje, rogač, smokve i drugo), ali njemačka komanda ni to nije prihvatila. Da su to prihvatili, trgovinom bi se uspostavila razmjena dobara, čime bi se otočanima najbolje pomoglo jer bi se time pokrenula njihova proizvodnja pa bi vlastitim proizvodima mogli nabaviti hranu u slobodnoj prodaji i po višim cijenama.

Ante Mihović, tajnik Velike župe Dubrava, upućen je rješenjem od 30. prosinca 1943. da na otoku Korčuli uspostavi vlast Nezavisne Države Hrvatske. On je morao tijesno surađivati s Glavarom građanske uprave u Splitu kao organom Ministarstva za oslobođene krajeve čiji je ministar bio vitez Edo Bulat. Ante Mihović je na otoku Korčuli obavljao poslove kotarskog predstojnika.³⁶ Za upravitelja ispostave kotarske oblasti u Janjini imenovan je učitelj Ante Prodan, čije imenovanje tada nije bilo riješeno.

Iz izvješća Velike župe Dubrava koje je upućeno ministru za oslobođene krajeve saznaje se da je na otok Korčulu upućeno 10 vagona pšenice i 4 i pol vagona krumpira, kao i potrebne količine petroleja. Velika župa Dubrava je Kotarskoj oblasti u Korčuli za njezino funkcioniranje doznacila pozajmicu od 5 milijuna kuna iz vlastitih sredstava. Ujedno je Ministarstvo socijalne skrbi za otok Korčulu doznacilo 2 vagona pšenice i 400 kg graha, s napomenom da se besplatno podjeli najsiromašnijim građanima koji su najviše stradali. Uz navedeno, Povjereništvo socijalne skrbi doznacilo je Kotarskoj oblasti Korčula 750.000 kuna pomoći da se raspodjeli onima koji su stradali, a općinama poluotoka Pelješca Glavno

³⁴ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22064, taj. br. 767/1944, Župsko oružničko zapovjedništvo Dubrovnik Velikoj župi Dubrava od 4. svibnja 1944.

³⁵ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22064, taj. br. 761/1944, Župsko oružničko zapovjedništvo Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 4. svibnja 1944.

³⁶ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21772, taj. br. 311/1944, dopis Ministarstva za oslobođene krajeve Zagreb – Velikoj župi Dubrava od 12. 1. 1944. Imenovanjem Ante Mihovića za vršitelja dužnosti kotarskog predstojnika u Kotarskoj oblasti Korčula Velika župa Dubrava ostala je bez tajnika. Prethodno je ostala i bez podžupana Muhameda Mehičića koji je imenovan povjerenikom Ministarstva skrbi za postradale krajeve. Umjesto Mehičića za podžupana je imenovan vršitelj dužnosti Božo Dražić, a poslove tajnika privremeno je obavljao odjelni savjetnik Tomo Kalogjera.

ravnateljstvo za prehranu doznačilo je 11 i pol vagona pšenice i 3 i pol vagona brašna za prehranu stanovnika.³⁷

Veliki župan Ante Buć informira ministra za oslobođene krajeve viteza dr. Edu Bulata da su partizani na otoku Korčuli opljačkali stanovništvo grada Korčule koje je moralo napustiti mjesto na preko mjesec dana, te da su kroz to vrijeme domovi potpuno opljačkani. Isto se prema navedenom izvješću dogodilo i u Veloj Luci.³⁸ Za otok Korčulu nadležni od Ministarstva za oslobođene krajeve traže da se na to područje upute količine graha, kukuruza ili bilo što drugo. U protivnom „može se očekivati potpuno pogoršanje političkih prilika koje su danas za Nezavisnu Državu Hrvatsku nepovoljne.“³⁹

Zavod sestara dominikanki sv. Anđela čuvara u Korčuli uputio je Ministarstvu za oslobođene krajeve molbu za pomoć Zakloništu javne dobrotvornosti u Korčuli. Prikazavši povijest te ustanove koja u Korčuli djeluje od početka 14. stoljeća, moli ministra da hranom i novčanim sredstvima pomogne Zaklonište korčulanskih siromaha koje su Venecija, Austrija, Kraljevina Jugoslavija i partizani pomagali 1943. Pomoć traže jer se tadašnja imovina tog Zakloništa sastoji samo od jedne kuće “koja je uslijed bombardiranja toliko oštećena da je u njoj obitavanje nemoguće te je sadašnji općinski povjerenik ustupio novu zgradu u kojoj je smješteno 10 siromaha iz svih općina otoka Korčule.”⁴⁰ Povjereništvo

³⁷ HDA, FVŽD, kut 21, inv. br. 21710, taj. br. 218/1944, izvješće Velike župe Dubrava – Ministarstvu za oslobođene krajeve 23. 2. 1944.

³⁸ HDA, Fond MOK-a, kut. 3, spis 986/1944. Ministarstvo seljačkog gospodarstva i prehrane, Glavno ravnateljstvo za prehranu – Ministarstvu za oslobođene krajeve od 19. 2. 1944. Za partizanske vlasti 1943. imao sam 11 godina i bio sam u Veloj Luci i koliko ja znam u Veloj Luci partizani nisu pljačkali stanove građana, skoro svi odrasli mještani, ponajviše muškarci, a i dijelom žene, bili su u partizanskim redovima. Sumnjam da su to partizani činili i u Korčuli. Budući da su svi muškarci sposobni za vojsku bili mobilizirani u jedinicama NOVJ-a i bili na otoku Korčuli, nisu valjda mogli pljačkati svoju imovinu.

³⁹ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 986/1944. Ministarstvo seljačkog gospodarstva i prehrane – Glavno ravnateljstvo za prehranu – Ministarstvu za oslobođene krajeve od 19. 2. 1944. Tražila se „žurna odprema većih količina hrane svake vrsti jer na njihovom području vlada očajna glad koja stvara u narodu vrlo slabo raspoloženje prema našoj državi, te ljudi vele da su za vrijeme talijanske okupacije živjeli daleko bolje pa i dobro stajali sa prehranom, a i s druge strane njemačko vojno zapovjedništvo neprestano urgira dopremu hrane za otok Korčulu. Koliko se ja sjećam kao dijete, takvo očajno stanje prehrane nije bilo u Veloj Luci. Imali smo još zaliha koje su partizani ostavili nakon odlaska na Vis. Bilo je brašna, tjestenine, riže, mesnih konzervi, čak i slatkiša i kompota što su dopremili angloamerički brodovi iz Južne Italije za vrijeme partizanske vlasti. Za vlast Nezavisne Države Hrvatske nismo znali, svi smo govorili o njemačkoj okupaciji“.

⁴⁰ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1002 od 22. 2. 1944. Kotarska oblast Korčula – Ministarstvu za oslobođene krajeve. U zahtjevu stoji da je Kotarska oblast u dva navrata pružila pomoć Zakloništu u iznosu od 7.000 kuna i besplatnim živežnim namirnicama, dok je ostala imovina (Zakloništa, op. aut.), oko 350.000 dinara, zaleđena kod raznih banaka na štednji. Zaklonište traži pomoć jer Općina nema nikakvih mogućnosti da se skrbi za siromahe.

Ministarstva skrbi za oslobođene krajeve otvorilo je na otoku Korčuli dvije kuhinje za prehranu stradalnika i djece.⁴¹

Na otoku Korčuli njemačka komanda nije dozvolila iskrcevati hranu iz brodova danju radi opasnosti od napada angloameričkih aviona. Zato se ono malo hrane što je dopremljeno moralo iskrcevati noću, i to na brzinu. U Veloj Luci bilo je zabranjeno svako iskrcevanje i noću, pa se hrana za Blato i Velu Luku morala iskrcevati u luci Prigradica, ali se to moglo samo kad je to vrijeme dozvoljavalo. Zbog dugog čekanja da se brod za prijevoz pronađe i brzine iskrcevavanja iz broda mnogo je hrane propadalo, jer se hrana često više dana nalazila u brodu.⁴²

Velika župa Dubrava u veljači 1944. javlja ministru Bulatu da su na otoku Korčuli uspostavljena oružnička redarstva u gradu Kočuli, Blatu i Veloj Luci. Od ministra se traži da joj dostavi veće količine hrane, osobito za oslobođene krajeve koji gladuju i traže veću novčanu pomoć.⁴³ Stanje prehrane u veljači i ožujku na otoku Korčuli bilo je vrlo teško jer hrana nije stizala. Kotarski predstojnik Mihović javlja Ministarstvu seljačkoga gospodarstva i prehrane i Ministarstvu za oslobođene krajeve, kao i Velikoj župi Dubrava da narod neprestano traži hranu, isto traži i njemačka komanda koja to potiče i tvrdi da kod „pučanstva ima slučajeva oticanja od gladi kao i smrtnih slučajeva.“⁴⁴ Mihović konstatira da mu se „povorke gladnih stalno obraćaju i danomice traže hranu.“ Situacija je bila teška jer u zimskim mjesecima stanovništvo sela od hrane u polju nije ništa moglo naći. Zato su i oni zajedno sa stanovnicima grada Korčule „formalno gladovali.“⁴⁵

U toj teškoj situaciji stigla je Korčulanima sretna vijest. Glavno ravnateljstvo za prehranu 17. ožujka 1944. odobrilo je Kotarskoj oblasti Korčula 500 kvintala pšenice po cijeni od 1.950.000 kuna. Kotarska oblast Korčula uspjela je odmah dobiti brod *Sveti Ante* i uputila ga u Dubrovnik za dopremu navedenih kontingenata pšenice.⁴⁶

⁴¹ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis b.b. 1944. Povjereništvo Ministarstva skrbi za postradale krajeve – Ministarstvu skrbi za oslobođene krajeve od 27. 3. 1944.

⁴² HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1003 od 22. 2. 1944. Kotarska oblast Korčula – Ministarstvu za oslobođene krajeve. Tako je pošiljka krumpira za sjeme propala. Krumpir se pokvario pa ga nitko nije htio kupovati jer se nije mogao brzo kamionima prevesti iz Korčule do Blata i Vele Luke. Problem su bili i pratitelji pošiljke hrane koji su redovito prihvaćali da budu pratitelji jer su bili rodnom iz Korčule, pa su htjeli posjetiti svoj otok. No kad bi dovezli hranu do Korčule više nisu za nju brinuli, pa se hrana često i krala.

⁴³ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1092/1944. Velika župa Dubrava – Ministarstvu za oslobođene krajeve od 24. 2. 1944.

⁴⁴ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1891/1944 od 21. 3. 1944.

⁴⁵ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis 1891/1944 od 21. 3. 1944. Izvješće Kotarske oblasti Korčula – Velikoj župi Dubrava i Ministarstvu seljačkoga gospodarstva i prehrane od 21. 3. 1944.

⁴⁶ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis 1897/1944. Državno poslovna središnjica za zemaljske proizvode, Kotarskoj oblasti Korčula od 17. 3. 1944.

Početak ožujka 1944. Ivan Telenta, Ante Telenta i Ivo (Živo) Bačić, koji su u to vrijeme bili u Zagrebu, poduzeli su akciju kojom su htjeli pomoći stanovnicima rodnog kraja da se prehrane. Svi su bili rodom iz Blata na otoku Korčuli. Pisali su Ministarstvu za oslobođene krajeve i vitezu dr. Edi Bulatu o potrebi dostave hrane stanovnicima otoka Korčule koji su kaže se „stradali za vrijeme talijanske okupacije, partizana i angloameričkih aviona.“ Po nalogu Ministarstva za oslobođene krajeve oni su 15. siječnja 1944. stigli na otok Korčulu, izvidjeli stanje prehrane pučanstva, a nakon toga podnijeli ministru Bulatu izvještaj.⁴⁷ U njemu između ostalog stoji da je otok Korčula „nemilosrdno stradao koliko za vrijeme talijanske okupacije toliko u doba vladavine partizana“. Talijani su, tvrdi se, „ubili velik broj ljudi, popalili velik broj kuća, uništili šume i vinograde prilično velikom broju stanovnika. Partizani su pak također ubili dosta ljudi, vrlo velik broj odveli još za doba talijanske okupacije, a naročito prigodom napuštanja otoka Korčule, kad dolaze na otok njemačke oružane snage.“⁴⁸

Izvjешće obuhvaća i prilike na otoku Korčuli za vrijeme njemačke okupacije (deportacija muškaraca sposobnih za oružje, kao i ograničenja stanovništvu u pogledu dolaska do njihovih polja koja nisu mogli obrađivati). Izvjешće završava konstatacijom da je otok Korčula u „neopisivoj bijedi i nevolji, jer ima sva sila udovica, siročadi, bijednih i bolesnih“, pa im je zato „neophodno potrebno najkraćim putem odmah priskočiti u pomoć u novcu i naravi, naime obući i odjeći te liekovima, jer inače prijeti pogibelj da narod ne pomre od gladi, biede i bolesti.“⁴⁹ Telenta i Bačić od Ministarstva za oslobođene krajeve i Ministarstva skrbi za postradale traže novčanu pomoć u iznosu od 5.000.000 kuna, i to za općinu Korčula 1.500.000, općinu Vela Luka 1.500.000 i općinu Blato 2.000.000

⁴⁷ HDA, fond MOK-a kut. 3, spis 1358 od 4. 3. 1944/1944, Ivan Telenta bio je natporučnik Pavelićeve tjelesne bojne, a ostala dvojica povjerenici Ministarstva za oslobođene krajeve.

⁴⁸ HDA, fond MOK-a, kut. 3 spis 1358/1944 od 4. 3. 1944. Partizani nikog nisu na silu tjerali u zbjeg, bila je to volja svakog ponaosob. Stanovnici Korčule bojali su se njemačke vojske jer je ta vojska na Pelješcu zaista počinila mnogo zločina. Pelješčani su pred Nijemcima bježali na otok Korčulu i Korčulanima pričali o njemačkim zvjerstvima na Pelješcu. Uostalom, tada, krajem prosinca 1943. nije mnogo Korčulanina pobjeglo s otoka, mnogo ih je više otišlo u travnju 1944. nakon partizanskog desanta na Korčulu. Nijemci zaista na Korčuli nisu uveli nikakav teror, ponašali su se kao prava vojska. Sjećam se njemačke okupacije kao dvanaestogodišnjak. Znam da je njemački liječnik liječio mog djeda Ivana Maričića.

⁴⁹ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1358/1944 od 4. 3. 1944. Sve navedeno je istina jer sam to i sam osjetio, ali ipak smatram da je broj udovica, siročadi, bijednih i bolesnih preuveličan, vjerojatno s ciljem da se stanje prikaže što dramatičnijim, vjerujući da će dobiti veću pomoć. Staraca je bilo kao i djece, siromašnih i bolesnih također, ali velik broj udovica nije mogao biti, osim onih kojima su muževi umrli normalnom smrću i kojima su Talijani i partizani ubili muževe.

kuna te po „mogućnosti izvjesnu količinu odjevne robe i obuće te lijekove jer na otoku ništa već dugo nema.“⁵⁰

Stanovnicima otoka Korčule, inicijativom Odbora za pomoć otoku Korčuli (koji je djelovao u Zagrebu), trgovac Antun Janeković iz Zagreba darovao je 1.000.000 kuna da ih upotrijebe za kupnju prehrambenih proizvoda. Na tom daru zahvalio mu se predstojnik Kotarske oblasti Korčula Antun Mihović, na „plemenitom činu“ kojim je pomogao najsiromašnijima i stradalnicima na otoku.⁵¹ Ante Mihović obavještava Ministarstvo za oslobođene krajeve početkom ožujka 1944. o stanju prehrane na otoku Korčuli. On od nadležnog ministarstva traži najhitniju pomoć u hrani i svim ostalim potrebama pučanstva „koje oskudjeva u svim namirnicama, osobito u krušnoj hrani i u sočivu, jer je prehrana ovog otoka i ranije ovisila o uvozu.“⁵² Nažalost, nadležne vlasti na česte dopise nisu reagirale, odnosno administrativno su tražile podatke koje Kotarska oblast nije mogla dostaviti. U vezi s navedenim u jednom od dopisa piše: „Pučanstvo ovog otoka preživjelo je do danas toliko nevolje i patnji, prošlo je kroz toliko stradanja, nad glavama ovog stanovništva, i danas svaki čas lete neprijateljski zrakoplovi sijući smrt i strah.“⁵³ Zimski mjeseci bili su najkritičniji za prehranu. Mihović je uzalud molio dostavu hrane, ali ona nije dolazila. Na kraju zaključuje: „Molim da se moje primjedbe najozbiljnije shvate i zatražena pomoć u bilo kojim namirnicama kao i novčana sredstva što prije otpreme, ako se neće izgubiti sve one lijepe izgleda koje je Nezavisna Država Hrvatska danas na ovom prostoru ima i pokvariti raspoloženje pučanstva prema državi.“⁵⁴

⁵⁰ HDA, fond MOK-a, kut. 3 spis 1358/1944 od 4. 3. 1944. Koliko se sjećam, postojala je zaista je velika oskudica odjeće, obuće i lijekova. Djeca su u velikom dijelu godine hodala bosa, a i u odjeći smo zaista oskudijevali. Mnogima je odjeća bila sašivena od engleskih vojničkih vunениh pokrivača (zvanih deka) žutosmeđe boje. Sjećam se da sam u takvoj odjeći stigao 1945. u Zagreb i nosio ju čitavu školsku godinu 1945./1946. Tada sam bio đak trećeg razreda niže gimnazije (danas sedmi razred osnovne škole).

⁵¹ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis 1851 od 3. 3. 1944.

⁵² HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1855, Kotarska oblast Korčula – Ministarstvu za oslobođene krajeve, 3. 3. 1944. Prethodno je veliki župan konstatirao da je Ante Mihović došao je na otok Korčulu u svojstvu izaslanika kao tajnik Velike župe Dubrava sa zadatkom da „formira hrvatsku državnu vlast na otoku“. Uspostavio je Kotarsku oblast Korčula i obavljao poslove kotarskog predstojnika. Njegovim zalaganjem ta je oblast za prehranu stanovništva odmah dobila 10 vagona pšenice koje je od svojih zaliha dostavila Velika župa Dubrava. Do ožujka 1944., kada piše Ministarstvu za oslobođene krajeve, stanovnici otoka Korčule nisu dobili nikakve pošiljke hrane od nadležnih državnih organa.

⁵³ Većina je stanovništva zbog aktivnosti angloameričkih aviona napustila svoje kuće u mjestima i odselila u poljske kućice, ali su se svi morali vratiti kad je njemačka komanda proglasila ratnom zonom južni dio obale otoka u duljini od jedan kilometar zračne linije.

⁵⁴ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1855/1944. Kotarska oblast Korčula – Ministarstvu za oslobođene krajeve od 3. 3. 1944. Koliko sam ja kao dijete od 12 godina živeći u Veloj Luci mogao saznati i

Najteže je bilo državnim namještenicima i umirovljenicima jer njihove plaće i mirovine nisu bile riješene u nadležnim ministarstvima. Njima je iz fonda prehrane Kotarske oblasti Korčula isplaćena plaća i mirovine i to 5.000 kuna za obitelj, a onima bez obitelji 3.000 kuna te ženama kojima su muževi prisilno odvedeni također po 3.000 kuna. Državni službenici i umirovljenici nisu do tada primali ni plaću ni pomoć.⁵⁵ Molbe predstojnika Mihovića ipak su donekle uspjele. Kotarskoj oblasti Korčula odobreno je otpremanje 500 kvintala pšenice u iznosu od 1.950.000 kuna.⁵⁶

Ocjenjajući gospodarske prilike na otoku Korčuli u svibnju 1944., veliki župan informira ministra unutarnjih poslova o tim prilikama i prehrani na tom otoku konstatirajući da je „gospodarsko stanje obzirom da otok nema nikakvih saobraćajnih veza sa kopnom, te da svoje proizvode: vino, rakiju i ulje ne može unovčiti. Iseljavanje sa strane partizana kao i sa strane Nijemaca, gospodarstva su uglavnom ostala bez radne snage muškaraca, a ta činjenica strahovito nepovoljno djeluje na njihova gospodarstva. Otok je u prehrambenom pogledu pasivan te je prehrana vezana uvozom. Uvezana hrana do sada je bila od velike koristi za održanje života izgladnjelog pučanstva ali količine nisu bile dovoljne.“⁵⁷

U članku „Vlast Nezavisne Države Hrvatske na otoku Korčuli“ Tonko Barčot konstatira da su „životne prilike na otoku Korčuli u to vrijeme bile uistinu kaotične. Proizvodnja je bila ograničena (brodogradnja i pekara u Korčuli) i pod njemačkom upravom. Obrtništvo i trgovine uopće nisu radili. Javni i društveni život nije postojao. Zabilježeni su poneki pokušaji organizacije školstva, no neuspješno.“⁵⁸ Barčot konstatira da su odmah, po okončanju vojnih akcija na otoku, krajem prosinca 1943. njemačke vojne vlasti zatražile od Velike župe Dubrava „hitnu dopremu pšenice.“ Barčot tvrdi da je Velika župa Dubrava odmah reagirala ne tražeći dopuštenje nadležne vlasti i naredila 28. prosinca 1943. Gospodarskoj matici u Dubrovniku da za potrebe korčulanskog kotara izda 50.000 kg pšenice sa zaplijenjenog parobroda *Sangigi*. Za Korčulu je

čuti od roditelja, djeda i bake, mi i nismo znali da smo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, već da smo pod njemačkom okupacijom. Općinske vlasti i nije bilo jer su imenovanog načelnika ubrzo uhitili partizani i odveli na Vis.

⁵⁵ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1888/1944, Kotarska oblast Korčula – općinama Korčula, Blato i Vela Luka od 7. 3. 1944.

⁵⁶ HDA, fond MOK-a, kut. 3, spis 1897/1944, Glavno ravnateljstvo za prehranu Velikoj župi Dubrava od 17. 3. 1944.

⁵⁷ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22124, taj. br. 831/1944, izvješće Velike župe Dubrava Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. 5. 1944.

⁵⁸ Tonko BARČOT, „Vlast Nezavisne Države Hrvatske na otoku Korčuli“, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 53, Zadar, 2011., 325.

pšenica otpremljena 2. siječnja 1944. motornim jedrenjakom *Roditelj* na kojem je do Korčule doplovio i Ante Mihović.⁵⁹

Tonko Barčot u spomenutom članku konstatira da je Odbor za pomoć pučanstvu otoka Korčule sa sjedištem u Zagrebu imao značajnu ulogu u nabavi hrane za stanovništvo otoka Korčule u kojem su se nalazila dva sveučilišna profesora, dr. Niko Šeparović i dr. Lovro Bosnić, zatim ravnatelj *Bate* Berislav Jeričević, trgovac Kosto Kalogjera i tajnik Ministarstva vanjskih poslova Andro Fabris. Oni su poduzeli aktivnosti kod nadležnih državnih organa i privatnih poduzetnika da pomognu gladnom stanovništvu otoka Korčule u nabavi hrane. U toj aktivnosti spomenuti odbor uspio je dobiti od veleobrtnika Antuna Janekovića 1.000.000 kuna, a Glavno ravnateljstvo za poljodjelstvo odobrilo je pomoć od 100 q jarog ječma, 300 q krumpira, 200 q kukuruza, 50 q graha i 40 q graha za sjetvu.⁶⁰

Spomenuti Ivo Telenta Maglica, Ante Telenta Maglica i Ivo Bačić u svojim aktivnostima za nabavu hrane stanovnicima otoka Korčule predali su kotarskom predstojniku Anti Mihoviću od navedenog samo 697 pari gumenih potplata za cipele.⁶¹ O ostalom što su trebali predati Kotarskoj oblasti Korčula kotarski predstojnik Ante Mihović kaže da su sve „ponijeli sobom u Blato“. Što su s tom robom u Blatu učinili i jesu li im sve partizani oduzeli, Mihović kaže da mu nije ni do danas poznato. Duhan koji su spomenuti dopratili iz Mostara također su odmah dopremili u Blato (dio za Blato i Velu Luku), iako je predstojnik Mihović zahtijevao da se najprije podjele duhanski bonovi pa da se tek onda duhan otpremi za Blato i Velu Luku. Da je tako bilo učinjeno, duhan bi bio spašen, te ne bi bio propao u Blatu. U vezi navedenog Mihović piše: „Da sam to htio učiniti morao sam upotriebiti oružanu silu što iz političkih razloga nisam mogao napraviti. To tim više što mi spomenuti nisu obće predali nikakav dopis o dopraćenom duhanu. Čudi me kako je uprava monopola poslala jednu znatnu količinu duhana bez ikakvih obavijesti ovoj oblasti. Osim toga za jedan

⁵⁹ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22124, taj. br. 831/1944, izvješće Velike župe Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. 5. 1944.

⁶⁰ T. BARČOT, „Vlast Nezavisne Države Hrvatske na otoku Korčuli“, 330.

⁶¹ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22099, taj. br. 820/1944, Izvješće Kotarske oblasti Korčula Ministarstvu za oslobođene krajeve od 9. V. 1944. Ivan Telenta, Ante Telenta i Ivan Bačić trebali su do Korčule dopremiti 500 q pšenice, odobrene od Glavnog ravnateljstva za prehranu, i 100 q šećera, 3.000 pari gumenih potplata i 100 komada jorgana. Navedena roba bila je namijenjena zamjeni za ulje, rogač, bademe i smokve. Međutim, poslije je to izmijenjeno pa su sredinom travnja trebali dopremiti 100 q graha, 6.250 kg šećera i 35 q ječma, ali su zapravo do Korčule dopremili vagon ječma i 3.000 gumenih potplata.

sanduk duhana sa znatnim brojem cigaret-papira spomenuti su izjavili da im je putem ukraden.“⁶²

Kotarski predstojnik Ante Mihović u jednom pismu koje je uputio Ministarstvu za oslobođene krajeve u Zagrebu tvrdi da su s Ivom Telentom na otok Korčulu stigli Ivo Bačić i Ante Telenta Maglica. Ivo Bačić namjeravao je otputovati u Zagreb, ali nije uspio, za vrijeme partizanskog desanta bio je u Blatu, a Ante Telenta pristupio je partizanima. Zbog toga su Nijemci uhitili zatvorili Ivu Telentu.⁶³

Barčot smatra da je u dobavljanju hrane za otok Korčulu uz Veliku župu Dubrava i nadležna ministarstva Nezavisne Države Hrvatske (Ministarstvo za oslobođene krajeve, Ministarstvo skrbi za postradale krajeve i Ministarstvo seljačkog gospodarstva) sudjelovala i njemačka vojna vlast „zbog logističkih preduvjeta“ jer je, kaže, „razdjela namirnica obavljena u njemačkoj režiji.“⁶⁴

Na Pelješcu se od kraja veljače 1944. uvelike kompliciraju prehrambene prilike. Po naređenju Njemačkoga vojnog zapovjedništva poštanski i putnički promet na području Pelješca obustavljen je dana 21. veljače 1944. Obustava prometa teško je pogodila stanovništvo i vrlo se negativno odrazila na njegovu prehranu. Narod je ostao bez hrane. „Od aprovizacije ne dobiva ni onaj najnužniji minimum za podmirenje svojih životnih potreba. On se je i do sada nekako probijao kroz ovu nestašicu nabavljajući u zamjenu ili za skupe novce ono najnužnije, jer kako je poznato čitava ova područja je čist pasivan kraj, koji osim vina i nešto ulja ne proizvodi nikakvih drugih životnih namirnica, a ono što nađe na svojoj oskudnoj zemlji ni izdaleka ne može pokriti potrebe za duže vrijeme.“⁶⁵

Mihović tvrdi da kad bi i hrana stigla do otoka Korčule, nastali bi problemi zbog opasnosti od angloameričkih aviona i njemačkih propisa koje smo već spomenuli (zabrana iskrcavanja hrane noću i kratak rok iskrcavanja hrane iz broda).⁶⁶

Zabrana prometa na Pelješcu pogodila je njegovo stanovništvo jer više nije moglo putovati do Metkovića, Dubrovnika i hercegovačkih gradova i tamo

⁶² HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22099, taj. br. 820/1944. Izvješće Kotarske oblasti Korčula Ministarstvu za oslobođene krajeve od 9. 5. 1944. Ante Telenta Maglica po dolasku u Blato 14. travnja dobrovoljno je pribjegao partizanima. Zbog ovoga su Ivu Telentu uhitili njemački obavještajci i zatvorili. Dva sina Ive Telente bila su u partizanima, što su Nijemci znali, zato su ga i sumnjicali, a Mihović je napade na Telentu ublažavao. Ubrzo je uslijedio desant partizanskih jedinica s Visa (22. – 24. 4. 1944.). Partizani su Telentu uhitili i otpremili na Vis.

⁶³ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22099, taj. br. 820/1944.

⁶⁴ T. BARČOT, „Vlast Nezavisne Države Hrvatske na otoku Korčuli“, 336.

⁶⁵ HDA, FVŽD, kut. 22, inv. br. 21877, taj. br. 454/1944. Dopis Ispostave Kotarske oblasti u Janjini – Velikoj župi Dubrava od 9. 3. 1944.

⁶⁶ T. BARČOT, „Vlast Nezavisne Države Hrvatske na otoku Korčuli“, 331. Tako je upropašten vagon i pol krumpira upućen za stanovništvo otoka Korčule, koji stanovništvo nije htjelo kupovati jer je istrunuo.

nabavljati hranu u slobodnoj prodaji na tržnicama. Ta zabrana putničkog prometa potpuno je onemogućila nabavu hrane, zato je stanovništvo još više stradalo. Upravitelj Kotarske ispostave u Janjini naznačuje u dopisu nadležnima u Velikoj župi Dubrava da će se posljedice navedene njemačke zabrane ubrzo osjetiti, tvrdeći da je „glad na pomolu“.⁶⁷ Upućene molbe njemačkoj komandi da navedenu odluku ukine nisu uslišane.

Stanovništvo otoka Korčule i Pelješca teško je pogodila još jedna njemačka odluka, da se s otoka Korčule i poluotoka Pelješca iseli muško stanovništvo sposobno za oružje. Samo s otoka Korčule iseljeno je 19. ožujka 1944. više od 1.500 stanovnika. Time je otok ostao bez radne snage. Uz navedeno, odlazak žena, djece i staraca u zbjeg na područje El Shatta u Egiptu, kao i veliki broj onih koji su bili u partizanskim jedinicama, otok Korčula ostao je praktički bez radne snage, pa je privreda potpuno klonula.⁶⁸

d) Sukob ministra viteza dr. Ede Bulata s Glavnim ravnateljstvom za prehranu

Ministar vitez dr. Edo Bulat došao je u sukob s Glavnim ravnateljstvom za prehranu. Bio je nezadovoljan nebrigom tog Ravnateljstva za prehranu stanovništva Dalmacije i ostalih oslobođenih krajeva. Smatrao je da je to Ravnateljstvo u svojim odlukama „prevršilo svaku mjeru strpljivosti i dozvoljenog.“⁶⁹ Bulat konstatira da je Ravnateljstvo od početka djelovanja stalno onemogućavalo i pravilo zapreke Ministarstvu za oslobođene krajeve da u suradnji s drugim nadležnim ustanovama „pomogne napaćenom pučanstvu Jadranske Hrvatske“ u osiguranju dovoljno hrane da se prehrani.⁷⁰

Ministar Bulat navedeno argumentira činjenicama. Tvrdi da je navedeno Ravnateljstvo u drugoj polovici 1943. od 12.000 vagona za prehranu pučanstvu oslobođenih krajeva uputilo tek dvanaesti dio navedene količine, dakle najmanje, a trebalo je uputiti najviše. Ministar Bulat bio je mišljenja da problemi u prometu nisu mogli biti razlogom navedene raspodjele, jer je u tom razdoblju „južno od Konjica, mjesečno prolazilo oko 300 vagona hrane za civilno stanovništvo

⁶⁷ T. BARČOT, “Vlast Nezavisne Države Hrvatske na otoku Korčuli”, 331.

⁶⁸ U to vrijeme nalazio sam se u Veloj Luci, moja majka Slavica s bratom Mirkom otišla je zbjegom u El Shatt, a otac je bio na Visu u partizanskim jedinicama. Ostao sam s djedom Ivanom i bakom Ivicom te rođakinjom Idom, pa se ovih prilika kao dvanaestogodišnjak dobro sjećam.

⁶⁹ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis b.b./1944, dopis Ministarstva za oslobođene krajeve – Glavnom ravnateljstvu za prehranu 1944. Edo Bulat odgovara na spis Glavnog ravnateljstva za prehranu br. 7477, vjerojatno iz kraja travnja 1944.

⁷⁰ HDA, fond MOK-a, kut. 5, spis b.b., dopis Ministarstva za oslobođene krajeve – Glavnom ravnateljstvu za prehranu br. 7477, vjerojatno iz kraja travnja 1944.

i izbjeglice.⁷¹ Glavno ravnateljstvo za prehranu, tvrdi Bulat, oslobođenim krajevima dostavilo je manje od dvanaestog dijela disponiranog kukuruza, a što je još gore, piše Bulat, „dispozicije smo dobili ravno dva mjeseca nakon danog odobrenja.“ Žaloso je, tvrdi Bulat, da najveći dio odobrenog kukuruza oslobođeni krajevi nisu dobili, s obrazloženjem da će kasnije doći na red ili da kukuruza nema, pa da ga i ne mogu dobiti.⁷²

Odobrene količine šećera oslobođeni krajevi također nisu dobili. Tek u prosincu 1943., piše Bulat, oslobođeni su krajevi dobili šećer, ali manje za jednu trećinu, a za mjesec siječanj 1944. dostava je odložena. U isto vrijeme odobreno je Zadru, Šibeniku i Splitu po 20 dag šećera što je, tvrdi Bulat, „očita povreda zakonskih propisa jer su drugi oslobođeni krajevi dobili i 30. dkg po glavi pučanstva.“⁷³ Dopis Glavnom ravnateljstvu za prehranu Bulat završava ovim riječima: „Zbog učinjenih nepravdi protiv pučanstva oslobođenih krajeva, više ne ustručavam tvrditi da je to smišljeni sistem uperen protiv gladnog pučanstva Jadranske Hrvatske. Ne mogu dieliti više odgovornost za neurednosti, nemarnosti, protuzakonite pa čak i neprijateljske čine. Ne mogu dieliti suodgovornost s onim predstavnicima hrvatskih oblasti kojim je povjerena prehrana, a koji ovako postupaju, pogotovo se više ne može podnositi da prehrana oslobođenih krajeva bude povjerena čovjeku kao što je senator Šarić. Zato tražim, da se izvidi i uredi rad Glavnog ravnateljstva za prehranu jer ću u protivnom iznijeti optužbe zbog dosadašnjeg postupka na nadležno mjesto.“⁷⁴ Nedugo nakon navedenog istupa ministra Ede Bulata poglavnik Ante Pavelić donio je 20. svibnja 1944. zakonsku odredbu kojom ukida Ministarstvo za oslobođene krajeve, osnovano 3. studenog 1943. godine. Njegovi službenici stavljeni su na raspolaganje Ministarstvu unutrašnjih poslova. Ministar Bulat jedno je vrijeme bio na raspolaganju kao ministar bez lisnice.⁷⁵

⁷¹ HDA, fond MOK-a, kut. 5, spis b.b., dopis Ministarstva za oslobođene krajeve – Glavnom ravnateljstvu za prehranu, br. 7427, vjerojatno od travnja 1944.

⁷² HDA, fond MOK-a, kut. 5, spis 7424/1944, dopis Ministarstva za oslobođene krajeve – Glavnom ravnateljstvu za prehranu, vjerojatno od travnja 1944.

⁷³ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis b.b./1944, dopis Ministarstva za oslobođene krajeve – Glavnom ravnateljstvu za prehranu.

⁷⁴ HDA, fond MOK-a, kut. 4, spis b.b./1944, dopis Ministarstva za oslobođene krajeve – Glavnom ravnateljstvu za prehranu.

⁷⁵ HDA, fond MOK-a, kut. 5, spis b.b./1944, Zakonska odredba o ukidanju Ministarstva za oslobođene krajeve donesena 20. 5. 1944.

e) Problemi prehrane grada Dubrovnika

Oružane akcije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i stalni napadi angloameričke avijacije na vojna utvrđenja, prometnice, skladišta oružja, streljiva i pogonskog goriva prekinule su normalno odvijanje prometa (kopnenog i morskog). Zato se stanovništvo Dubrovnika (poglavito radnici i činovnici) hranilo s dubrovačkog područja kupujući hranu od konavoskih seljaka u slobodnoj prodaji. Prehranu građana Dubrovnika u to vrijeme ilegalno su pomagali aktivisti narodnooslobodilačkih odbora i odbora Narodne fronte (Jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte – JNOF).

U dubrovačkoj radničkoj kuhinji 7. siječnja 1944. u zalihama bilo je 215 kg graha, 200 kg graška i 276 kg tjestenine te 920 kg brašna, a dnevno je trebalo prirediti 350 obroka.⁷⁶ Radnicima Dubrovnika i ostalih gradova uz obalu Glavarstvo građanske uprave u Splitu 27. srpnja 1944. dodijelilo je 20.000.000 kuna. Te su se kune podijelile radnicima, a dio tih sredstava dobili su i radnici Dubrovnika.⁷⁷

Početkom 1944. godine „Ravnateljstvo za društvenu skrb Ministarstva udružbe početkom 1944. odobrilo je Dubrovniku 600.000 kuna za kupnju hrane, ali je uspjelo svega kupiti vagon krumpira za 141.282 kune i 500 kg graha ali se ta hrana nije mogla dopremiti do Dubrovnika jer je promet prekinut, koji je te zime bio u pravom kolapsu.“⁷⁸ Dva su trgovca iz Dubrovnika početkom 1944. od Ministarstva narodnoga gospodarstva uspjela dobiti tri dozvole za nabavku hrane. Budući da su hranu trebali odmah platiti, Radnička komora u Zagrebu posudila im je 550.000 kuna. Tu svotu nisu mogli vratiti jer „bankovno poslovanje više nije funkcioniralo.“⁷⁹ U to se vrijeme ipak uspjelo u Dubrovnik dopremiti deset tona brašna, ali je to brašno bilo slabe kvalitete, a bilo je namijenjeno za izradu tjestenine. Zato se to brašno hitno moralo prodati stanovništvu „koje ga je nekako upotrijebilo.“⁸⁰

Gradonačelnik Dubrovnika u 1944. bio je dr. Ivo Karlović. Prema ocjenama velikog župana, dr. Karlović vodio je izvanrednu brigu o prehrani pučanstva dubrovačke općine. Dubrovačka aprovizacija djelovala je bez greške, uz mnoge probleme na koje su članovi aprovizacionog odbora morali promptno reagirati (pomanjkanje prijevoznih sredstava, isključiva orijentiranost na kopneni ili

⁷⁶ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ “Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika pred Drugi svjetski rat i položaj radničkog stanovništva za vrijeme Drugog svjetskog rata”, *Dubrovnik u NOB-u i socijalističkoj revoluciji 1941-1945*, Dubrovnik, 1985., 59.

⁷⁷ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, “Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika”, 59.

⁷⁸ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, “Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika”, 59.

⁷⁹ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, “Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika”, 60.

⁸⁰ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, “Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika”, 60.

željeznički promet zbog izostanka prometnog prijevoza morem i zbog već navedene odredbe njemačke vojne komande o zabrani prometa). Jedino sredstvo bila je željeznica kojom je sve pogibeljnije putovalo, ne samo zbog diverzija na prugama koje organiziraju partizani već i zbog sve učestalijih napada angloameričkih aviona na pruge i željeznička postrojenja.

Ulov plave ribe za ljetnog ribolova (srdela, skuša, lokardi i ostale plave ribe) nije bio dovoljan za prehranu stanovništva, a ribolov noću pod svijećom bio je zabranjen. Veće količine ribe mogle su se uloviti podmorskim svjetlom, a ta rasvjetna sredstva ribari nisu zbog skupoće mogli nabaviti u Njemačkoj.⁸¹

KRATAK OSVRT NA GOSPODARSKE PRILIKE, PROMET I IZBJEGLICE U VELIKOJ ŽUPI DUBRAVA 1944. GODINE

a) Gospodarske prilike

Stanovništvo Velike župe Dubrava za vrijeme rata teško je živjelo, što smo prikazali u ovom i prethodna dva članka u ovom časopisu. Ovisilo je o nabavci i dovozu žitarica iz velikih župa sjeverne Hrvatske. Međutim, stanovnici Velike župe Dubrava proizvodili su ipak neke prehrambene proizvode i prodavali ih na slobodnom tržištu. Od prodaje proizvoda izdvajali su izvjesna novčana sredstva za kupnju onih prehrambenih proizvoda koje oni nisu proizvodili ili su proizvodili u manjim količinama, a koje su bile dostatne za prehranu samo nekoliko mjeseci u godini. U godini 1944. stanje sigurnosti u Velikoj župi Dubrava bilo je mnogo bolje. Istina, i dalje se vode oružane borbe s partizanima, i dalje četnici provode teror nad muslimanskim i katoličkim stanovništvom, ali su prestali zbjegovati i masovna ubojstva sa svih strana. Tako su se stvorili povoljniji uvjeti za bavljenje proizvodnjom onih kultura koje su uspijevale na pojedinim područjima Velike župe Dubrava. Uz povoljne klimatske prilike koje su omogućile njihov urod, stvarani su uvjeti da se dio prehrambenih proizvoda plasira na slobodnom tržištu, istina po visokim cijenama. Time su osigurana novčana sredstva za nabavu skupih proizvoda na slobodnom tržištu (pšenica, ječam, kukuruz, raž, mast, ulje, meso, šećer i drugi proizvodi).

Gospodarsko stanje u Velikoj župi Dubrava zaista je bilo vrlo slabo. Mnogobrojni su uzroci za takvo stanje, što je prethodno naznačeno, a koji su omeli gospodarsku proizvodnju i pogoršali prehranu stanovništva. U jesen 1943.

⁸¹ HDA, fond VŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994, Župsko pripadno nadzorništvo – Velikoj župi Dubrava od 4. 10. 1944.

stanovništvo je ozbiljno prišlo obradi zemlje, pogotovo u onim područjima gdje se nisu vodile borbe. Nažalost, takvo stanje nije bilo na poluotoku Pelješcu i otoku Korčuli, gdje su se baš u to vrijeme vodile žestoke borbe (njemačka ofenziva na područja pod vlašću partizana). Slično je stanje bilo i u Kotarskoj oblasti Bileća, a dijelom i u kotarevima Ravno i Trebinje. Proljetna suša 1944. uvelike je smanjila prinose na čitavom prostoru Velike župe Dubrava. U vinogradarskim područjima (Kotarska oblast Dubrovnik) stanje vinograda u proljeće 1944. bilo je povoljno jer zbog suše nije bilo opasnosti od peronospore.

Na Korčuli, kao i na Pelješcu stanje vinograda nije bilo kao u Dubrovačkom kotaru jer za kvalitetniju obradu vinograda nije bilo radne snage (jedan dio zemljoradnika bio je u partizanskim jedinicama, drugi su bili u zbjegu u El Shattu, a u ožujku 1944. Nijemci su sve muškarce sposobne za rad koji su se nalazili u mjestima odveli iz njihovih domova i otpremili na rad, uglavnom u sjeverne krajeve Nezavisne Države Hrvatske. Stanje ostalih poljoprivrednih kultura zbog suše nije davalo nade za neki bolji urod (masline, voće, krmno bilje). Broj stoke, koje je najviše bilo u kotarskim oblastima istočne Hercegovine „po broju toliko je opalo, da se pravu sliku o stanju ove veoma važne grane seljačkog gospodarstva jedva dade prikazati. Broj stoke je prosječno spao za 60 %, ali ima krajeva gdje je skoro stoke i nestalo. Osobito je teško stradala krupna stoka, goveda i konji, ali i broj ovaca i koza je veoma opao, a i smanjena je proizvodnja mlijeka za 75 %, što je bilo presudno za prehranu pučanstva.“⁸²

Ocjenjujući prinose u proizvodnji u 1944. godini, stručnjaci za poljoprivredu Velike župe Dubrava donosili su pesimistične prognoze tvrdeći da će proizvodnja u 1944. biti loša, ponajviše zbog suše. Prognozama su predviđali katastrofalne prehrambene prilike, ocijenivši da je stanje: „seljačkog gospodarstva na području Velike župe Dubrava veoma zabrinjavajuće.“⁸³ Bolje stanje nije bilo ni u trgovini u kojoj se osjećao veliki zastoj i pad prometa kako u trgovini na malo tako i trgovini na veliko. Zapravo, sve se svelo na raspodjelu racioniranih dobara. Nekoliko puta u ovom članku konstatirali smo da su cijene u slobodnoj prodaji previsoke i nedostupne većini stanovništva za što se optužuju šverceri i crna burza, protiv koje su državni organi poduzimali određene zakonske sankcije, ali bez vidljivih rezultata. Nestašica proizvoda nije bila samo u prehrani već i u ostalim trgovačkim granama, osobito u prodaji tekstila i obuće.

⁸² HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 21105, taj. br. 831/1944, Velika župa Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. 5. 1944.

⁸³ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 21105, taj. br. 831/1944, izvješće Velike župe Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. 5. 1944.

U industriji (u dokumentima zvana veleobrt) stanje je također bilo loše, prouzročeno nedostatkom energenata, radnika, prometnim poteškoćama (diverzije na željezničkim prugama, napadi angloameričkih aviona na željezničke kompozicije i željezničku infrastrukturu i industrijska postrojenja) naročito u Gružu i Rijeci dubrovačkoj. Zbog pomanjkanja radne snage pala je i proizvodnja morske soli u solani u Stonu.

b) Briga za izbjeglice

U Velikoj župi Dubrava 1944. godine bilo je 48.000 izbjeglica i stradalnika. Njih 80 % iseljeno je iz svojih domova, pa je njihovo gospodarsko stanje, tvrde se, „veoma slabo“. Zbog toga nemaju potrebnih sredstva za prehranu, pa žive od pomoći države. Od navedenog broja Velika župa Dubrava brine se za njih 19.800.⁸⁴ Osim izbjeglica, Velika župa Dubrava brine i o onima koji „pristižu evakuirani s otoka i poluotoka goli, bos i gladni, te im Povjereništvo skrbi i ova Župa u granicama svoje mogućnosti pruža pomoć u hrani, te sposobne za rad nastoji zaposliti. S obzirom da evakuirani nemaju sa sobom ni preobuke, a smješteni su na jednom mjestu u prostorijama ovog Povjereništva, prijeko je potrebno poraditi da se evakuirani upute u unutrašnjost gdje bi bili uvjeti života mnogo povoljniji, jer nema izgleda da se povrate kućama.“⁸⁵

c) Stanje u prometu u Velikoj župi Dubrava do kraja svibnja 1944.

Velika župa Dubrava opširnim izvješćem u ožujku 1944. godine informira Ministarstvo unutarnjih poslova o poteškoćama u prometu na tom prostoru. U vezi s navedenim zaključuje se da je u prva dva mjeseca 1944. godine stanje takvo da „ozbiljno zabrinjava svakoga i dovodi u pitanje da li će se promet moći redovito nastaviti.“⁸⁶ Iz sadržaja raznih izvješća vidljivo je da glavna prijetnja prometu u Velikoj župi Dubrava prijete od rušenja željezničkih tračnica na pruzi Mostar – Dubrovnik i uništavanja vagona i lokomotiva od partizana, četnika i angloameričkih borbenih aviona. Avioni su se danomice pojavljivali po više puta, najviše su kontrolirali dio željezničke pruge od Gruža do Čapljine i od Uskoplja prema Zeleniki, gdje su uništavali lokomotive i vagone. I na pruzi od Uskoplja

⁸⁴ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22105, taj. br. 831/1944, izvješće Velike župe Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova od 25. 5. 1944.

⁸⁵ HDA, FVŽD, kut. 23, inv. br. 22105, taj. br. 831/1944, izvješće Velike župe Dubrava – Ministarstvu za unutarnje poslove od 25. 5. 1944.

⁸⁶ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17869, taj. br. 16, izvješće Velike župe Dubrava – Ministarstvu unutarnjih poslova od 8. 3. 1944.

do Zavale, a osobito oko stanica Zaplanić, Jasenice – Lug, Diklići te Grmljani postavljaju se mine zvane „pakleni strojevi“ i rastavljaju tračnice.

O sigurnosti i redovitosti željezničkog i cestovnog prometa ovisila je i redovitost raspodjele aprovizacijske hrane pučanstvu putem kartica-bonova. Do sredine 1943. godine probleme u prometu činili su partizani i četnici. Partizani su diverzijama uništavali tračnice, lokomotive i vagone i na tim mjestima sačekivali vlakove i oružano ih napadali. Od početka 1944. počeli su i četnici rušiti tračnice, ali u manjem obimu, govoreći Nijemcima da to ruše partizani. Lagali su Nijemcima s ciljem da ih Nijemci opskrbe sa što više oružja i streljiva. To im je i uspijevalo jer su Nijemci vjerovali u njihove laži. Treba reći da su četnici u 1942. i 1943. najviše zaustavljali vlakove, pljačkali putnike, odvodili u svoje logore nepoćudne putnike i željezničko osoblje koje su redovito ubijali (klali ili strijeljali i u bacali u jame), i to sve uz benevolentnost talijanske vojne vlasti.

Listajući izvješća upućivana Velikoj župi Dubrava od kotarskih oblasti i oružničkih krilnih zapovjedništava u prvoj polovici 1944., vidljivo je da u to vrijeme nije bilo većih zastoja u prometu na pruzi Sarajevo – Mostar, posebno u siječnju i veljači 1944. U izvješću Oružničkoga krilnog zapovjedništva Dubrovnik od 19. siječnja 1944. stoji: „Željeznički promet se obavlja takorekuć normalno, dok je pomorski vrlo skućen zbog pomanjkanja brodova.“⁸⁷ Ista ocjena ponavlja se i u izvješću istog organa Velikoj župi Dubrava od 5. veljače 1944.⁸⁸

Evo prikaza nekih diverzija u dokumentima Fonda Velike župe Dubrava: „25. veljače 1944. u 6.30 sati kod Diklića sj. od Huma oko 4 km, rašaraffljene su željezničke tračnice, te je uslied toga njemački vojni vlak iskočio, prevrnula se lokomotiva i 3 vagona. Istodobno iz bližih žbunja i gudura sa sviju strana otvorena je puščana vatra također iz strojopušaka. Tom prilikom poginula su 2 njemačka vojnika i jedan naši rizničar Dragutin Zadro, a 15 njemačkih vojnika su što lakše i što teže ranjeni, također i dva naša domobrana. Povrijeđen je vlakovođa Antun Dujmović i konduker Tomo Arapović. Vlak je priličnom oštećen. Uslied toga njemački vojni vlak se povratio istog dana u 12.30 sati u Dubrovnik. Prevrnuta lokomotiva kao i 3 vagona ostali su na licu mjesta. U 13.30 sati povratio se iz Huma putnički vlak, pošto je promet uslied oštećenja prekinut.“⁸⁹ U izvješću

⁸⁷ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21624, taj. br. 61/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva – Velikoj župi Dubrava od 19. 1. 1944.

⁸⁸ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21686, taj. br. 164/1944 od 5. 2. 1944., tekst glasi: „Promet se odvija na željezničkim prugama normalno, iako se vrše napadi na pruge bilo od odmetnika ili angloameričkih zrakoplova“.

⁸⁹ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21777, taj. br. 281/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva Velikoj župi Dubrava od 29. 2. 1944.

istog organa Velikoj župi Dubrava od 4. ožujka stanje prometa ocjenjuje se sljedećim tekstom: „Prometne prilike se odvijaju na željeznici uglavnom po noći, jer se vlakovi svakodnevno napadaju od strane neprijateljskih zrakoplova, dok se pomorski promet uobće ne odvija, osim njemačkim čamcima, koje isključivo voze za potrebe vojske.“⁹⁰ U izvješću istog organa Velikoj župi Dubrava pak piše da se željeznički promet odvija „skoro normalno iako ima nekad smetnji bilo napadanjem neprijateljskih zrakoplova ili kvarenjem pruge.“⁹¹ I u izvješću Oružničkoga krilnog zapovjedništva Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 20. ožujka konstatira se da se „željeznički promet odvija uglavnom noću jer se vlakovi svakodnevno napadaju od strane neprijateljskih zrakoplova.“⁹² Evo i izvotka iz jednog izvješća o razornom djelovanju angloameričkih aviona: „22. veljače u 11.20 sati u postaji Ravno, napala su dva neprijateljska zrakoplova u strojno-puščanom vatrom na vlak 64 i tom prilikom su oštetili stroj, ubili Marka Ivankovića, ložača spomenutog vlaka i lakše ranili jednog njemačkog vojnika. Istog dana oko 21 sat zrakoplovi su na Orahov Dol bacili 4 teške bombe koje su pale pokraj sela, žrtava nije bilo ali je od krhotina bombe bilo štete na zgradama.“⁹³

Izvješće Velike župe Dubrava Ministarstvu unutarnjih poslova i drugim nadležnim ministarstvima pokazuje da su se poteškoće i problemi nastavili i u ožujku 1944. godine. Te poteškoće zabrinjavale su sve, vojna zapovjedništva, organe uprave, a najviše stanovništvo, koje je zbog tih problema gladovalo. Uz rušenje komunikacija na glavnoj željezničkoj pruzi koja je povezivala Sarajevo s Dubrovnikom, angloamerički avioni i partizanske snage uništavali su vagoni, lokomotive i sve ono što je željeznica prevozila (oružane snage, oružje, streljivo, hranu i putnike civile). Zbog brojnih oštećenih lokomotiva u drugoj polovici veljače i početkom ožujka 1944. nije bilo željezničkog prometa na pruzi Uskoplje – Zelenika, a na pruzi Gruž – Mostar promet se odvijao uz velike poteškoće.

Izvjestitelji nadležnima daju do znanja da željezničke pruge ne ruše samo partizani već i četnici, što se dokazuje njihovim napadom na željezničku stanicu Vojski Dol 31. siječnja 1944. gdje je pronađena četnička propusnica za četnika Andriju Begenušića. Očekivalo se da će četnici nastaviti s rušenjem pruge, ne

⁹⁰ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21753, taj. br. 289/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 4. 3. 1944.

⁹¹ HDA, FVŽD, kut. 21, inv. br. 21773, taj. br. 313/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 21. 2. 1944.

⁹² HDA, FVŽD, kut. 22, inv. br. 21849, taj. br. 388/1944, izvješće Oružničkog krilnog zapovjedništva Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 20. ožujka 1944.

⁹³ HDA, FVŽD, kut. 22, inv. br. 21781, taj. br. 329/1944, izvješće Kotarske oblasti Ravno Velikoj župi Dubrava od 2. ožujka 1944.

bi li tu djelatnost pripisali partizanima. Time su se „htjeli dodvoriti jedinicama divizije *Prinz Eugen* koja je u to vrijeme stigla u Trebinje.“⁹⁴

Zapovjednici oružničkih vodova u Velikoj župi Dubrava i kotarske oblasti i dalje su Veliku župu Dubrava upoznavali s prometnim prilikama i s tim u vezi s dovozom prehrambenih proizvoda u spomenutu Župu. U izvješću od 4. travnja stanje u prometu za ožujak 1944. godine ne razlikuje se od prethodnih izvješća. Ona nadležne i dalje upozoravaju na opasnost koja stanovništvu prijete iz zraka jer „uvelike koči promet“ u Velikoj župi Dubrava.⁹⁵

OPSKRBA STANOVNIŠTVA HRANOM OD LIPNJA DO SLOMA VELIKE ŽUPE DUBRAVA

a) Oskudnost izvora iz kotarskih oblasti i općina i stanje prehrane u njima

Dokumenti fonda Velike župe Dubrava u Državnom arhivu u Zagrebu o prehrani stanovništva za naznačeno razdoblje u podnaslovu mnogo su rjeđi i oskudniji negoli za razdoblje u prvoj polovici 1944., a još rjeđi u usporedbi s izvješćima iz razdoblja 1942. i 1943. Ne bi se moglo zaključiti da je to zato što problema u prehrani nije bilo i da je sve bilo u redu, pa da nije trebalo o tome izvještavati. Umjesto o prehrani izvještavalo se prvenstveno o sigurnosnim problemima, stalnim oružanim borbama, aktivnostima angloameričkih aviona, koji su iz dana u dan i sata u sat bili velika prijetnja stanovništvu, i postojećim oružanima snagama, pa su vjerojatno izvješća o tim problemima imala prednost. Možda su i oskudne vijesti o prehrani bile rezultat nemoći države da se išta u prehrani stanovništva može postići, pa se o tome i nije opširnije pisalo.

Dokumenti koji svjedoče o događajima ljeta i jeseni 1944. u Velikoj župi Dubrava ukazuju da je to razdoblje snažnog jačanja partizanskog pokreta na tom prostoru, kojem se njemačko-ustaško domobranske snage i četnici ne mogu suprotstaviti. Te su partizanske aktivnosti snažno potpomagali napadi angloameričkih zračnih snaga koji su rušili komunikacije na prostoru Velike župe Dubrava, unoseći paničan strah među stanovništvo, koje je tim aktivnostima uvelike bilo demoralizirano. Čestim naletima aviona njemačko se ratno zrakoplovstvo, a ni protuzračna obrana, nije moglo suprotstaviti. Angloamerički su avioni bez poteškoća razarali komunikacije, sprječavali mobilnost oružanih

⁹⁴ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17869, taj. br. 16/1944, dopis Velike župe Dubrava Ministarstvu unutarnjih poslova od 8. 3. 1944.

⁹⁵ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17869, taj. br. 16/1944, dopis Velike župe Dubrava Ministarstvu unutarnjih poslova od 8. ožujka 1944.

snaga, uništavali lokomotive, vagone, kamione, brodove, živu silu i zgrade te ostala vojna postrojenja i skladišta oružja, nafte, benzina i streljiva.

Nedozvoljena trgovina u slobodnoj prodaji hrane poprimala je sve više maha na tržištu. Navedeno je obilježeno povlačenjem robe iz prometa i njezino sakrivanje. Sve je to izazivalo nabijanje cijena i širenje verižne trgovine u kojoj, u nestašici proizvoda na tržištu, trgovci traže da onaj koji kupuje jednu robu mora kupiti i onu koju ne traži, a koju trgovac kupcu nameće. Vezano s tim provodile su se i špekulativne radnje i zamjene, kao i uskladištenja pod krivom oznakom vrste robe i drugo. Robe na tržištu nije bilo, a cijena se robi stalno povećavala, što je vodilo nagloj inflaciji i devalvaciji kune. Kuna je sve manje vrijedila, a gospodarsko stanje države bilo je sve gore i gore. Stalne oružane borbe pothranjivale su kaos u gospodarstvu što je privrednike uvodilo u sve veće poteškoće (morali su smanjivati obujam rada ili u posao ulagati nova novčana sredstva).⁹⁶

Međutim, u ocjeni stanja prehrane u Velikoj župi Dubrava Župsko oružničko zapovjedništvo i ostale nadležne vlasti, kao npr. Zapovjedništvo 6. oružničke pukovnije, izvješćuju da prehrana stanovništva zadovoljava, osim „na otocima i Pelješcu.“⁹⁷ Usprkos navedenih konstatacija da „prehrana zadovoljava“ u istom se tekstu navodi da u „skladištima nema hrane“ te da je „krijumčarenje u trgovini prisutno.“⁹⁸ Navedeno izvješće po svemu sudeći nije bilo objektivno već paušalno i neprovjereno. Za zapitati se je kako stanje u prehrani može zadovoljavati ako u „skladištima hrane nema“ i ako se konstatira da je „skupoća pojedinih artikala previsoka i to u onim najpotrebnijim za život.“⁹⁹

Podjela aprovizacijske hrane u Kotarskoj oblasti Ravno usrpnju 1944. prouzročila je zaoštavanje međunacionalnih odnosa između pravoslavnog stanovništva i muslimana i katolika. „Pravoslavke koje su u Ravno došle po iskaznice za hranu iz aprovizacije, napadnute su kamenjem koje je na njih bacano. Kamenje su bacale žene i djeca muslimana i katolika. U tom sukobu jedna djevojčica, pravoslavka je pogođena kamenom. Sukobljene strane ustaše i oružnici su rastjerali.“¹⁰⁰ U istrazi se saznalo da je uzrok tom sukobu osveta muslimana i katolika za događaj

⁹⁶ HDA, FVŽD, kut. 24, inv. br. 22473, taj. br. 1399, Ministarstvo unutarnjih poslova – Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost bez datuma, kolovoz 1944. Velikoj župi Dubrava.

⁹⁷ HDA, FVŽD, kut. 24, inv. br. 22487, taj. br. 1419/1944, izvješće Župskog oružničkog zapovjedništva – Velikoj župi Dubrava od 19. 7. 1944.

⁹⁸ HDA, FVŽD, kut. 24, inv. br. 22487, taj. br. 1419/1944, izvješće Župskog oružničkog zapovjedništva – Velikoj župi Dubrava od 19. 7. 1944.

⁹⁹ HDA, FVŽD, kut. 24, inv. br. 22487, taj. br. 1419/1944, izvješće Župskog oružničkog zapovjedništva – Velikoj župi Dubrava od 19. 7. 1944.

¹⁰⁰ HDA, FVŽD, kut. 24, inv. br. 22487, taj. br. 1419/1944, izvješće Župskog oružničkog zapovjedništva – Velikoj župi Dubrava od 19. 7. 1944.

od 24. rujna 1943. kada su mnoge od napadnutih žena odnosile imovinu iz kuća muslimana i katolika u Ravnom. Prosvjednice su tražile da pravoslavke ne dolaze po bonove i hranu u Ravno, već da glavar njihova sela dođe po bonove i hranu i da im se željeznicom hranu nosi do sela.¹⁰¹ Katolici i muslimani optuživali su pravoslavno stanovništvo navedenih sela da napadaju katolička i muslimanska sela, ruše pruge i vlakove te da se ističu protuhrvatskim radom. U dopisu još piše da se za pravoslavne hrana ne dijeli u Ravnom „da ne gledaju stanovnici Ravnog one koji su im nanijeli toliko zla“.¹⁰² Kotarski predstojnik Luka Beato, inače predsjednik Kotarskog prehrambenog odbora, podržavao je stav člnika Velike župe Dubrava da se pravoslavnima dijeli hrana u Ravnom, zajedno s katolicima i muslimanima. Ustaški logornik u općini Ravno B. Burić bio je protiv Beata. On je zaprijetio pravoslavnom stanovništvu da ako dođu u Ravno, koje su pljačkali i palili, može biti „neželjenih posljedica.“¹⁰³ Na izjavu Burića Luka Beato oštro je reagirao rekavši da mu zbog navedene izjave treba otkazati službu koju obavlja u Kotarskoj oblasti Ravno i da se mora izvršiti odluka velikog župana.

U pismu koje je potpisano s „gladni kućevlasnik“, a koje je upućeno velikom županu Anti Buću stoji: „Molimo Vas više nego Boga da nam Vi pomognete kako bolje znate jer smo gladni i svaki dan nam gori i Vi ne trebate da Vam objašnjavamo sve potankosti. Vi znate bolje od nas što mi možemo kupiti danas za ono što nam stanari plaćaju.“¹⁰⁴

Razni preprodavači švercali su solju koju su nabavljali u Stonskoj solani. Ruža Bratić i Lazar Čerović kupili su dva vagona soli za vunu i kožu. Sol je ubrzo raspačana, prodana je stanovništvu po 500 kuna za kilogram. Prije dolaska u Trebinje 1.500 kg prodano je u Uskoplju po 400 kuna za kilogram. Kotarska

¹⁰¹ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22513, taj. br. 1452, izvješće Redarstvene oblasti Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava od 24. 7. 1944. Seljanke su pripadale pravoslavnim selima Čvaljina, Zavala i Grmljani.

¹⁰² HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22513, taj. br. 1452, dopis „Ustaša“ – Hrvatski oslobodilački pokret, Stožer Dubrava – Velikoj župi Dubrava od 28. 7. 1944.

¹⁰³ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22513, taj. br. 1452, dopis „Ustaša“ – Hrvatski oslobodilački pokret, Stožer Dubrava – Velikoj župi Dubrava od 28. 7. 1944. Burić je nastavio s optužbama ističući da su pravoslavci sljedbenici partizana koji ruše sve što je hrvatsko i koji u blizini Ravnog pjevaju protuhrvatske pjesme protiv Poglavnika, ustaša i Nezavisne Države Hrvatske. Burić tvrdi da je u Ravnom svaka kuća opljačkana, a djelomično i spaljena, da je 1943. u Ravnom ubijeno 20 ljudi među kojima je i brat Luke Beata te da su spomenuta sela kriva svemu zlu, a sada kaže Burić „imaju primiti blagodati kao i lojalni građani Nezavisne Države Hrvatske koji se svim njenim pozivima odazivaju“. Prosvjednici mole velikog župana da se zasad hrana pravoslavnom stanovništvu ne dijeli u Ravnom jer može doći do neugodnih posljedica.

¹⁰⁴ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22559, taj. br. bez broja i datuma. Međutim, pismo je pisano u drugoj polovici srpnja 1944. Potpisani moli velikog župana da se obrati „dobrom Poglavniku“, kad pomaže svakoga neka pomogne i njima kućevlasnicima „koji su najpotrebniji u državi od svega pučanstva.“ Pismo završava riječima „neka vas i našeg Poglavnika Bog pomogne. Za dom spremni.“

oblast Trebinje u dopisu Velikoj župi Dubrava u vezi navedene nabave soli piše da je sol „nabavljena sumnjivim i mračnim putem, pa je slučaj uzbunio stanovništvo koje ne može sol dobiti za prehranu.“¹⁰⁵ Ujedno se Ruža Bratić označava kao „najgorčeniiji neprijatelj Nezavisne Države Hrvatske i svega što je hrvatsko.“¹⁰⁶ Iz dva navedena primjera vidljivo je da su pojedinci način raspodjele hrane i trgovine pretvarali u politiku i time zaoštravali ionako loše i krhke međunacionalne odnose.

b) Problemi prehrane stanovništva „oslobođenih krajeva“

Snabdijevanje stanovništva otoka Korčule u dalje je bilo loše. Hrana nije stizala zbog već spomenutih neriješenih problema prijevoza. Za potrebe stanovništva Kotarska oblast Korčula od nadležnih ministarstava traži 10.000.000 kuna za nabavu hrane najsiromašnijima i najoskudnijima i 2.000.000 kuna za prehranu 349 izbjeglica. Ujedno je trebalo udobrovoljiti njemačku vojnu komandu da dozvoli izvoz poljoprivrednih proizvoda korčulanskih poljoprivrednika „što bi pučanstvu koristilo da nabavi žitarice.“ Naposljetku, trebalo je osigurati radnu snagu u poljoprivredi koju je njemačka komanda odvela s otoka.¹⁰⁷ Župski povjerenik za prehranu u Ministarstvu skrbi moli nadležne da se za Veliku župu Dubrava odobre sredstva za postradale na otoku. U dopisu stoji: „Opće prilike na Korčuli posve su očajne radi ratnih događaja. Društveno i prehrambeno stanje je strašno. Oskudica svih živežnih namirnica, veze vrlo rijetke i nestalne, već mjesec i pol dan, a Velika župa Dubrava, neprestano traži od njemačke vojne komande brod za prijevoz hrane na Korčulu, bez uspjeha. Zapovjednik mornarice u Zagrebu je 3. lipnja saopćio da je od nadležnih naređeno da se jedan motorni jedrenjak od 1. lipnja stavi na raspoloženje našim vlastima, ali još to nije izvršeno.“¹⁰⁸

¹⁰⁵ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22699, taj. br. 1729/1944, izvješće Kotarske oblasti Trebinje Velikoj župi Dubrava od 21. 8. 1944. Kad se zaplijenjena sol vozila u skladište, prijetila je opasnost da narod tu sol ne razgrabi. Inače, kotarski predstojnik S. Drljević smatra da je Ruža Bratić „najgorčeniiji neprijatelj Nezavisne Države Hrvatske i svega što je hrvatsko i koja to ne krije već javno očituje“.

¹⁰⁶ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22559, taj. br. bez broja. Na kraju se konstatira da je žalosno što „takav tip može zarađivati basnoslovne sume baš u Hrvatskoj koju toliko sramoti i vrijeđa na svakom mjestu“.

¹⁰⁷ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22702, taj. br. 1734/1944, Ministarstvo skrbi za postradale krajeve Velikoj župi Dubrava od 1. VII. 1944.

¹⁰⁸ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22702, taj. br. 173/1944, Ministarstvo skrbi za postradale krajeve Velikoj župi Dubrava od 1. VII. 1944. Odbor za pomoć otoku Korčuli moli da se „krugovalno saobći o prilikama i potrebama otoka Korčule, kao i o načinu kojim bi se nešto učinilo za taj kraj“. U tu aktivnost uključuje se i ministar Bulat koji smatra da treba pomoći Odboru za pomoć otoku Korčuli koji djeluje u Zagrebu i koji ima želju nešto učiniti za rodni kraj i tamo nadolazeće pučanstvo. Bulat naznačuje da tu obavijest pošalju u njegovo ime. Navedeni dokument upućuje na zaključak da Ministarstvo za oslobođene krajeve nije prestalo djelovati danom donošenja odluke poglavnika Ante Pavelića o njegovom ukinuću, već je jedno vrijeme i dalje obavljalo svoje zadatke.

Zahtjevi da se osiguraju brodovi za prijevoz hrane i oslobode evakuirani muškarci s otoka Korčule nisu se mogli ishoditi. To je vidljivo iz odgovora pomoćnika Zapovjedništva obalnog odsjeka Neretva, kojem se Velika župa Dubrava obratila, i Ministarstva skrbi da posreduju kod njemačke komande. O tome pomoćnik Zapovjednika obalnog odsjeka Neretva Đuro Spužević Velikoj župi Dubrava i Ministarstvu skrbi za postradale odgovara sljedeće: „Ovo zapovjedništvo ne može ishoditi brodove za prevoz hrane jer je to stvar mjestnih prilika i vojničke situacije, pa je ta oblast dužna sama u tom smislu poduzimati potrebne korake kod tamošnjih vojnih vlasti. Što se tiče povratka evakuiranih, istaći je, da njemačke oblasti za sada nikako to ne dozvoljavaju. Jednako ta oblast može u sporazumu s njemačkim zapovjedništvom urediti pitanje izvoza poljoprivrednih proizvoda ako to prilike dozvoljavaju. O ovim i sličnim pitanjima uvijek je najmjerodavnije stanovište onog zapovjednika koji se na odnosnom području nalazi, pa su u najviši zapovjednici vezani njihovim mišljenjem.“¹⁰⁹

c) Stanje prehrane pred slom Velike župe Dubrava

Što se postojanje Velike župe Dubrava bližilo kraju, to se u izvješćima podčinjenih organa Velikoj župi Dubrava sve manje spominje problem prehrane. Od početka rujna do sredine listopada 1944. u fondu Velike župe Dubrava nema ni jednog izvješća o prehrani stanovništva. Iz izvješća je vidljivo da u rujnu 1944. u Velikoj župi Dubrava djeluje Župsko pripadno nadzorništvo. Ono izvještava da je formiran Odbor za oblikovanje cijena živežnih namirnica na tržištu. Odbor se trebao sastajati svakih 10 dana kada su se utvrđivale cijene pojedinih prehrambenih proizvoda. Tako je odbor na sastanku 20. rujna 1944. utvrdio cijene za potrošače na malo koji prehrambene artikle kupuju na tržnicama. Posebne cijene utvrđivale su se za pripadnike oružanih snaga koji su hranu kupovali na veliko.¹¹⁰

Od odluka navedenog Odbora spomenut ćemo da je zabranio izvoz suhih smokava iz Velike župe Dubrava. Odbor je odobrio izvoz 6.122 kg živežnih namirnica za osobne potrebe u slobodnoj prodaji, a za Grudu i Cavtat po 6.854 kg. Odobren je i izvoz pšenice i kukuruza za Boku kotorsku. Pojedinaac je najviše mogao iznijeti 5 – 10 kg živežnih namirnica.¹¹¹ Župsko priradno nadzorništvo radilo je kao odsjek u sastavu Velike župe Dubrava. U svom djelokrugu prenesenih

¹⁰⁹ HDA, FVŽD, kut. 25, inv. br. 22702, taj. br. 1734/1944, Ministarstvo skrbi za postradale – Zapovjedništvu obalnog odsjeka Neretva od 1. srpnja 1944. godine.

¹¹⁰ HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994/1944 od 4. 10. 1944.

¹¹¹ HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994/1944, Župsko priradno nadzorništvo – Velikoj župi Dubrava od 4. 10. 1944.

poslova s Državnog povjereništva za cijene i nadnice, kao i drugih ministarstava, ovo je nadzorništvo davalo upute o nadzoru cijena, a donosilo je odluke o cijenama pojedinih poljoprivrednih proizvoda. Iz izvještaja ovog Nadzorništva saznaje da se „ciene kreću naglo prema gore, a držimo da je tome razlog prekid prometa i ovdašnje prilike.“¹¹²

Poremećaj prometa u rujnu i listopadu 1944. u doba žestokih oružanih borbi na prostoru Velike župe Dubrava utjecao je uvelike na pogoršanje prehrane stanovništva. Izvori stanje prehrane ocjenjuju „očajnim“. Prekid prometa nije dozvoljavao dovoz hrane iz žitorodnih krajeva Hrvatske do Dubrovnika i Hercegovine. Ministarstvo, čiji je resor bila prehrana stanovništva u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, zbog iscrpljenih zaliha hrane dodijelio je Obskrbnom odboru u Dubrovniku 40.000 kg raži i 12.000 kg kukuruza, i to od zaliha dodijeljenih Kotarskoj oblasti Korčula. Ostalih cca 12.000 kg raži i 3.000 kg kukuruza (pozajmljenih od Gospodarskog odsjeka Velike župe Dubrava) dostavljeno je Odboru za izbjeglice s otoka Korčule. Tom raspodjelom nestale su i posljednje zalihe hrane u Velikoj župi Dubrava kojima je raspolagao Župski obskrbni odbor. Na sastancima tog odbora 18. i 27 rujna 1944. godine odlučeno je da se upute neki od trgovaca da nabave hranu u ilegalnoj trgovini i da je dopreme u grad. U vezi s tim „zatražena je od opunomoćenika u Sarajevu bilo kakva pomoć bez pogleda na cienu.“¹¹³ Na istom sastanku donesena je odluka da se u Konavle uputi jedan kamion s nakupcem da opskrbi voćem i povrćem dubrovačku tržnicu.¹¹⁴ Zaključujući izvješće, Župsko priradno nadzorništvo u vezi prehrane stanovništva Velikoj župi Dubrava konstatira sljedeće: „Prehrana je jednom riječi više nego očajna, ako promet ne proradi u najkraćem roku – oskudica, neimaština i skupoća, a osobito pomanjkanje hrane neprijatelji državne vlasti će nastojati u svakoj zgodi iskoristiti, a što će štetno djelovati na ugled vlasti.“¹¹⁵

¹¹² HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994/1944. Župsko priradno nadzorništvo – Velikoj župi Dubrava od 4. X. 1944. U Odboru za oblikovanje cijena Velike župe Dubrava bili su ing. Tabain, ing. Vuičić, I. Kukuljica, predstavnik Hrvatskih oružanih snaga, Sauer Hauptman, N. Gjivoje, donatačnik gradske općine Dubrovnik, P. Plančić, tržišni nadzornik, i M. Lukšić, predstavnik proizvođača.

¹¹³ HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994/1944, izvješće Župskog priradnog nadzorništva Velikoj župi Dubrava od 4. 10. 1944. Na sastanku Odbora 18. 9. 1944. kritizirano je nadležno ministarstvo i okrivljeno da je odgovorno za ovakvo stanje prehrane u Dubrovniku jer nije na vrijeme dostavilo ugovorene količine hrane Dubrovniku. Naime, prema ugovoru je mjerodavno ministarstvo Dubrovniku bilo dužno slati hranu sukcesivno, a ono tako nije postupilo.

¹¹⁴ HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994/1944, Župsko priradno nadzorništvo – Velikoj župi Dubrava od 4. 10. 1944.

¹¹⁵ HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994, Župsko priradno nadzorništvo Velikoj župi Dubrava od 4. 10. 1944.

Gradska općina Dubrovnik pred slom Velike župe Dubrava imala je isplatiti mirovinu za 60 stalnih činovnika i namještenika, osiguranih kod Mirovinske zaklade gradskih službenika u Dubrovniku. Kod Mirovinskog zavoda u Zagrebu 22 činovnika i namještenika bila su osigurana, a 125 namještenika i činovnika bilo je osigurano kod Podružnice osiguranja radnika. Gradska općina uzdržavala je 22 umirovljenika i četvoricu koji su uživali mjesečnu pomoć. Mnogi od navedenih bili su u vojnoj službi i oni su redovito primali mjesečna beriva.¹¹⁶ Rad činovništva u izvješću se ocjenjuje pozitivnim koje uz „ogromnu skupoću hrane čije cijene svakim danom rastu, životari vrlo kukavno ali ipak ponosno radi za korist i napredak hrvatskog naroda.“¹¹⁷

U srpnju 1944. Dubrovnik je „zbog izvanredno teškog stanja svojih radnika, od povjerenika Hrvatskog radničkog saveza, za prehranu radnika u javnoj kuhinji, dobio 1000 kg kukuruza, 300 kg graha i 300 kg tjestenine.“¹¹⁸

U navedenom dokumentu ocjenjuje se i rad Gradskog poglavarstva. Konstatira se da je Gradsko poglavarstvo u rujnu 1944. godine radilo nesmetano i da u poslovanju nije bilo smetnji, osim prekida prometa željeznice, nedostatka parobrodarskih veza i zastoj dolaska pošte. Plaće su činovnicima redovito isplaćivane, redovito su se isplaćivale i dionice općinskog zajma „koji se likvidira“, a otkupljuju se i dionice Dubrovačke električne centrale, dok se nikakvi javni radovi nisu obavljali. Glavni prihodi Općine bile su pristojbe na uvoz robe za koji se konstatira da je u „rujnu uvelike smanjen, skoro za 60% i to zato što je promet željeznicom i morem uglavnom prestao.“¹¹⁹

U prvoj polovici listopada 1944. u Dubrovniku su održani izbori za načelnika i donaćelnika grada, kao i za gradske vijećnike. Formirano je i Gradsko poglavarstvo. Dana 13. listopada vijećnici su položili zakletvu i preuzeli dužnost.

¹¹⁶ HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994/1944. Gradsko poglavarstvo Dubrovnik – Velikoj župi Dubrava 4. X. 1944. U dokumentu se hvali rad i zalaganje načelnika dr. Karlovića ovim riječima: „Dr. Ivo Karlović, vodi izvanredno brigu o prehrani. Uredio je gradsku aprovizaciju koja vrlo dobro radi, iako su prijevozna sredstva vrlo manjkava. Nema parobrodskih veza, prijevozno sredstvo je željeznica, koju odmetnici sve češće napadaju. Zato je dovoz hrane otežan. Osnovao je u Zagrebu Središnjicu za prijevoz hrane.“ U to je vrijeme riba spašavala prehranu Dubrovnika i dubrovačkog kraja. Riba se lovila, ali ne toliko koliko je trebalo.

¹¹⁷ Isto, u dokumentu je zabilježeno da je zatraženo povećanje plaća za činovnike i namještenike u iznosu za 100 % s obrazloženjem da je Dubrovnik uvijek bio najskuplji grad u državi, pa je zato i zatražena navedena povišica.

¹¹⁸ M. KOLAR DIMITRIJEVIĆ, „Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika“, 60. Autorica konstatira da je ta količina hrane „bila kap u moru potreba dubrovačkog stanovništva. 1000 kg kukuruza je dobiveno iz zaliha Zavoda za kolonizaciju koje su se nalazile u skladištu u Sisku. Grah, tjestenina i grašak se dobio iz zaliha „Državne obskrbne središnjice“.

¹¹⁹ HDA, FVŽD, kut. 26, inv. br. 22853, taj. br. 1994/1944, dopis Župskog priradnog nadzorništva Velikoj župi Dubrava od 4. 10. 1944.

„Izborni čin je protekao s velikim zanimanjem i punim razumijevanjem svih izbornih ustanova, a građanstvu se vrlo lijepo dojmilo što su izbori provedeni i što se došli na upravu podobni ljudi koji uživaju povjerenje građanstva.“¹²⁰

Izvjješća upućena Velikoj župi Dubrava iz rujna i listopada 1944. ukazuju na to da su u to vrijeme sigurnosne mjere bile „očajne“, ponajviše zato što je došlo do potpunog prekida prometa Velike župe Dubrava sa zaleđem (Mostarom i Sarajevom), a ništa bolje nije bilo ni s otocima, tako su Dubrovnik i dubrovački kraj bili u potpunoj izolaciji. Uz to, počeli su i atentati na istaknute čelnike državne uprave. U rujnu 1944. bila su dva atentata na upravitelja župskog redarstva Mirka Živkovića. Svakodnevno su se na cestama napadali automobili i vojničke kolone, i to uz česte žrtve, a vojska je upadala u sela pljačkajući seljake. Odlazak u partizane, naročito mladih, sve je prisutniji. Partizani razoružavaju oružničke postaje, uništavaju uredske knjige i namještaj u općinama i školama, oduzimaju novac, ruše se mostovi, postavljaju se mine na cestama, a letcima se širi partizanska promidžba.

Dopisi Velike župe Dubrava Predsjedništvu vlade i Ministarstvu unutarnjih poslova ukazuju na svu dramu vezanu uz prehranu stanovništva, posebno grada Dubrovnika. U Dubrovnik je onemogućen dovoz hrane, grad nije raspolagao nikakvim zalihama hrane, ostao je bez kruha i drugih namirnica kojih i inače nije bilo u većim količinama. Redarstvo je poduzimalo oštre mjere protiv švercera da spriječi visoke cijene prehrambenim namirnicama.

Dubrovnik i kraj oko Dubrovnika imali su još jedan veliki problem. Prekidom prometa dubrovačke ispladne blagajne ostale su odsječene od svog središta i od „Rizničkog upraviteljstva“ pa je isplata „beriva pomoći obalnog pojasa (područja) i zajma i državnim službenicima – činovnicima i umirovljenicima, zbog takvog stanja i zbog nestašice gotovine nalazi na mrtvoj točki“. U izvješću ministru unutarnjih poslova, veliki župan dr. Ivan Baljić piše i ovo: „Preko 350 umirovljenika pred župom je čekalo i tražilo isplatu. Ovo stanje dovodi do očaja staleže koji isključivo zavise od svojih mjesečnih beriva i često se kod potpisanog intervenira da ih se pomogne.“¹²¹

Za naselja na kojima dolazi do čestih napada na automobile, kamione i vojne patrola vojne vlasti prijetile su narodu da će njihova „mjesta biti spravnjena sa

¹²⁰ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17997, taj. br. 113/1944. Velika Župa Dubrava – Predsjedniku vlade i Ministarstvu unutarnjih poslova od 17. X. 1944. U navedenom dokumentu ne navode se imena i prezimena izabranih načelnika i donaćelnika. S obzirom na veliku aktivnost koju je dotadašnji gradonačelnik dr. Ivo Karlović ulagao u prehranu stanovništva, kao i uspješno vođenje administracije gradske samouprave, za pretpostaviti je da je on izabran za gradonačelnika.

¹²¹ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17997, taj. br. 13/1944, izvješće Velike župe Dubrava – Predsjedništvu vlade i Ministarstvu unutarnjih poslova od 17. 10. 1944.

zemljom“ (zapovijed Obalnog sektora Neretva u Mostaru). Uslijed povlačenja njemačkih snaga i oružanih snaga Nezavisne Države Hrvatske iz Trebinja i bliže okolice Dubrovnik je postao ugrožen, što je otežalo dovoz poljoprivrednih proizvoda u grad. Zato je pored već postojeće skupoće i nestašice hrane tom nesigurnošću prehrana grada dovedena u bezizlazan položaj.¹²²

Stručnjaci Velike župe Dubrava smatrali su da će prihodi od poljoprivrede biti zaista dobri i da će se njima podmiriti potrebe stanovništva za prehranom. Međutim, zbog nenormalnih prilika sve je to izostalo. U nekim krajevima, kao npr. na poluotoku Pelješcu, a i u Konavlima, berba se grožđa nije mogla provesti zbog ugroženosti i vojnih operacija, ujedno je i promet bio prekinut, pa je zbog toga onemogućen dovoz pšenice, kukuruza i drugih važnih prehrambenih proizvoda iz ravničarskih područja gdje su poljoprivredne kulture dobro rodile. Loše je bilo to što u skladištima Velike župe Dubrava više nije bilo zaliha, zato je narod bio ostao bez kruha i drugih namirnica kojih i inače nije bilo u većim količinama. Ovakvo stanje dovodilo je do „basnoslovnih kriumčarskih ciena izvjesnih namirnica, a kojih nema u većim količinama. Redarstvo poduzima najoštrije mjere za suzbijanje ove pojave i dosad je imalo uspjeha.“¹²³

U ovo vrijeme bilo je i problema s dovozom stoke za klanje jer je promet do Dubrovnika prekinut, a zabrana ribarenja od strane njemačke komande spriječila je dovoz ribe na ribarnice. Voće je bilo na izmaku, zato se narod najviše hranio zelenjem koje se prodavalo uz visoke cijene. Vijest da u Žitomisliću u Čapljini ima na skladištu 5 vagona raži za Veliku župu Dubrava razveselila je stanovništvo Dubrovačkog kotara i nadležne za prehranu. Odmah je organiziran prijevoz tog kontingenta raži njemačkim kamionima iz Čapljine do Dubrovnika što je bar nakratko olakšalo prehranu Dubrovčana. Do nafte je u to vrijeme bilo teško doći, zato je prijetio prestanak rada Gradske električne centrale (zване Munjara), čime bi Dubrovnik ostao bez svjetla i vode. Sve u svemu, prehrambene i gospodarske prilike zadavale su veliku brigu „odgovornim čimbenicima koji su u tom pravcu poduzimali žurne potrebne mjere za uspostavu prometa i omogućenje dovoza hrane.“¹²⁴

¹²² HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17997, taj. br. 113/1944, izvješće Velike župe Dubrava – Predsjedništvu vlade od 17. 10 1944. Sutradan, 18. 10. 1944. jedinice Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije oslobodile su Dubrovnik od njemačke i ustaške vlasti. Time je nestala i Velika župa Dubrava.

¹²³ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17997, taj. br. 113/1944, Velika župa Dubrava Predsjedništvu vlade od 17. 10. 1944.

¹²⁴ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17997, taj. br. 113/1944. Velika župa Dubrava – Predsjedništvu vlade od 17. X. 1944. Prekidom prometa dubrovačke isplatne blagajne bile su odsječene od svojih središnjica i od „rizničkog upraviteljstva.“ Zato je isplata beriva ostvarena pomoću obalnog pojasa (područja) i zajma državnim službenicima i umirovljenicima. Veliki župan dopis završava sljedećim tekstom:

Veliki župan dr. Ivan Baljić posljednje izvješće o prilikama u Velikoj župi Dubrava završava sljedećom konstatacijom: „Ovo stanje dovodi do očaja staleže koji isključio zavise od svojih mjesečnih beriva i često su kod potpisanog intervencije da ih se pomogne. Stoga predlažem da se žurno poradi kod Ministarstva državne riznice da im odredi prema Državnoj narodnoj banci u Sarajevu sporazumno da Riznička upraviteljstva ovlaste svoju podružnicu u Dubrovniku za vršenje isplata navedenih beriva iz svojih raspoloživih fondova u Hrvatskoj državnoj banci ovdje a ne putem čekova.“¹²⁵

ZAKLJUČAK

Prehrana stanovništva Velike župe Dubrava 1944. godine u biti je ostala ista kao i svih prethodnih godina njezina postojanja. Opskrba stanovništva najnužnijim prehrambenim proizvodima, prodanih aprovizacijom, i dalje je neredovito stizala. Po više mjeseci nije dolazilo ni kilograma hrane. Zato su se morali snabdijevati kupnjom hrane na slobodnom tržištu od švercera po visokim cijenama, nedostupnim velikom broju stanovnika. Najteže je bilo radnicima i činovnicima kojima su i mjesečne plaće kasnile pa su, da se prehrane, prodavali odjeću, obuću, namještaj i dragocjenosti. Mnoge su obitelji gladovale. Listajući dokumente kotarskih oblasti i oružničkih krilnih zapovjedništava, uočava se nedostatak i šturost informacija o prehrani. Kao da su se svi već pomirili da tu nema pomoći. Vrijedni podatci o prehrani u Velikoj župi Dubrava vidljivi iz izvješća koje Velika župa Dubrava upućuje Ministarstvu unutarnjih poslova zaista su alarmantni. Za razliku od izvješća iz 1942. i 1943., u 1944. najviše izvješća o prehrani ima iz tzv. oslobođenih krajeva Korčule i donekle Mljeta, gdje se stanje opisuje vrlo teškim i kojima se šalju prometni kontingenti, ali samo početkom siječnja i veljače 1944. Dokumenti o prehrani ukazuju i na izostanak izvješća s područja Bileća, Gackog i Stolca, pa i Čapljine, što dokazuje da te kotarske oblasti i nisu bile pod kontrolom Velike župe Dubrava. Redovita su izvješća samo iz Kotarske oblasti Dubrovnik, Kotarske oblasti Trebinje, Kotarske oblasti Ravno, Kotarske oblasti Korčula i Ispostave kotarske oblasti Janjina na Pelješcu.

„Zbog takvog stanja i zbog nestašice gotovine daljnje isplate nalaze se na mrtvoj točki. Preko 350 umirovljenika pred Župom, čekalo i tražilo isplatu obalne pripomoći ali nije bilo sredstava za to. Ovo stanje dovodi do očaja staleže koji isključivo zavise od svojih mjesečnih beriva i česti su kod potpisanog intervencija da ih se pomogne.“

¹²⁵ HDA, FVŽD, kut. 5, inv. br. 17997, taj. br. 113. Velika Župa Dubrava – Predsjedništvu vlade i drugima od 17. 10. 1944. Dr. Ivan Baljić imenovan je velikim županom poslije odlaska dr. Ante Buća s tog položaja.

Franko MIROŠEVIĆ

THE NOURISHMENT OF THE POPULATION OF VELIKA ŽUPA
DUBRAVA IN 1944

SUMMARY

The topic *Nourishment in Velika župa Dubrava* is methodologically divided into three units. The first chapter is entitled *Nourishment in Velika župa Dubrava from January 1944 to the end of May of the same year*. It analyses the role of state and local authorities entrusted with the organisation and realisation of nourishment (reports on the matter; problems regarding the nourishment of the population of the islands of Korčula and Mljet, and the peninsular of Pelješac; problems regarding the nourishment of the population of Dubrovnik and its surroundings). The second chapter describes economic circumstances in individual districts; it shows failure to ensure the nourishment of the population by production in respective districts of this area. The third chapter describes nourishment-related issues relating to the period between June 1944 and the fall of Velika župa Dubrava around mid October 1944 (lack of sources reporting on the nourishment in the districts of Velika župa Dubrava; problems regarding the nourishment of the population of the islands of Korčula and Mljet, and the peninsular of Pelješac; problems regarding the nourishment of the population of Velika župa Dubrava before its liquidation).

The introduction informs about the provisioning of the population of Velika župa Dubrava between the end of July 1943 and 31st January 1944. It further includes a brief survey of the military actions that took place in Velika župa Dubrava in 1944, thus causing many problems concerning nourishment, food delivery and traffic.

The problem area tackled in this paper has so far not been properly addressed in the historical literature. The nourishment problem in 1944 was mentioned by Tonko Barčot in his paper *Vlast Nezavisne Države Hrvatske na otoku Korčuli* (The Government of the Independent State of Croatia on the island of Korčula) and by Mira Kolar Dimitrijević in the *Osvrt na društveno-ekonomsku strukturu Dubrovnika pred Drugi svjetski rat i položaj radničkog stanovništva za vrijeme Drugoga svjetskog rata* (Survey of the social and economic structure in Dubrovnik before WWII and the position of working population during WWII).

The paper *Nourishment in Velika župa Dubrava* is based exclusively on the information from the fund of Velika župa Dubrava, kept at the State Archives in Zagreb. The same applies to the previous two papers published in this journal.

The main sources for the content of this paper were reports and correspondence of Velika župa Dubrava with the Ministry of the Interior; the Ministry for Liberated Areas; the Ministry of Rural Economy; the Split City Council; and the Ministry of Social Care.

The documents issued by the aforementioned state bodies undoubtedly prove that the situation regarding nourishment in Velika župa Dubrava had not at all improved, but had deteriorated in comparison with the years 1942 and 1943. There were periods when food had not been delivered for several months; there were no food supplies in storages; hence the population had to purchase expensive food in free market. The situation deteriorated in 1944, because Velika župa Dubrava was obliged to provide supplies for the population of the islands of Mljet and Korčula, and even for Croats in Boka kotorska; it had no such obligation before. Population nourishment in the second half of 1943 and at the beginning of 1944 improved thanks to wheat and other products confiscated from the Italian ship *Sangigi*, and ceded by German command to Velika župa Dubrava to help provide food supplies to Dubrovnik and its surroundings.

However, the same German command in Velika župa Dubrava, due to its military regulations, obstructed the use of domestic products for providing nourishment to the population, in particular in times when food transport from the wheatlands to Velika župa Dubrava was made not possible due to traffic halt (prohibition of traffic; prohibition of night fishing (oily fish); obstruction of the exchange of products between the littoral area and the islands on the one part and the hinterland on the other; deportation of male population from the islands and the littoral area).

As the Partisan movement grew significantly stronger in the summer and autumn of 1944 in Velika župa Dubrava, it disabled competent local bodies in acquiring food that would have at least partly diminished the food shortage problem (suspension of food transport from the wheatlands; no more food supplies in storages; no more bread for the people). In this respect, the population received help from the newly established Partisan authority that was gradually formed on the legal basis, and which overtook the task of providing nourishment for the people. The population protested because of food shortage; it was further dissatisfied due to high prices of all products, and the shortage not only of food, but also of clothing and footwear. The food disappeared from the shelves; the prices grew beyond every reason; chain trade increased. The goods in storages became falsely marked. The goods disappeared from the market, yet the prices increased; this further caused an increase in the inflation of the domestic currency. Due to the difficulties regarding traffic, cattle were not

transported (in particular not to Dubrovnik, its district and the surrounding islands). This situation jeopardised the reputation of the state, which fact the Partisan authorities used widely for spreading their propaganda among the people. By the take-over of Dubrovnik, Velika župa Dubrava ceased to function. In the boxes containing the fund of Velika župa Dubrava, there exist no more documents of 18 October 1944, when units of the Yugoslav Liberation Army took over Dubrovnik and liberated it from the Ustasha rule.

Keywords: Velika župa Dubrava; Chetniks; Partisans; population nourishment; food shortage; traffic halt; black market.